

Stavangeren

Medlemsblad for Byhistorisk

Forening Stavanger

- Hjelmelandsgaten 1
– Liv og levekår 1900-1920
- Torget 7 – «Hauge på Torget»
- Fra Fagerhøi til Furu gård,
en kort krønike

NR 2 2012 – ÅRGANG 21

INNHold

Leder. <i>Av Harald Sig. Pedersen</i>	1
Hjelmelandsgaten 1 – Liv og levekår 1900-1920 <i>Av Stine Bjørk Storhaug</i>	3
Torget 7 – «Hauge på Torget» <i>Av Gunnar A. Skadberg</i>	28
Fra Fagerhøi til Furu gård, en kort krønike <i>Av Reidar Frafjord</i>	43
– «Ikke dokumentert eller sannsynliggjort»...? <i>Kommentar til en artikkel av Pål Mitsem i Stavangeren.</i> <i>Av Erling S. Kielland</i>	50
Medlemmer i Byhistorisk forening Stavanger 2012	54

BIDRAGSYTERE I STAVANGEREN NR 2 2012

Reidar Frafjord er cand.mag, adjunkt med opprykk. Videreutdanning i kristendoms-kunnskap og norsk, forberedende prøver i filosofi, gresk, latin og hebraisk. Arbeidet 36 år i skolen, derav 21 år som undervisningsinspektør. Fungert som øvingslærer, praksisveileder ved videreutdanning i norsk og undervist i pedagogikk ved Misjonshøgskolen. En rekke artikler i div. publikasjoner og dagspressen, spesielt skolehistorie og byhistorie. Skrevet bok om lakselorden Charles C. Church og medforfatter til slektsbok om «Bjødna-Tores» etterkommere.

Gunnar A. Skadberg er født i Stavanger i 1946. Han er nå AFP'er etter å ha arbeidet 40 år på alle klassetrinn i grunnskolen i Stavanger. Hans interesse for lokalhistorie utviklet seg i møter med elevene. Skadberg har publisert en rekke bøker og artikler med utgangspunkt i lokalhistorien. Han har fått Madla bydelsutvalgs kulturpris «Madlabonden», og i 2007 mottok han Stavanger kommunes kulturpris for sitt engasjement med å formidle den nære historien til barn og unge.

Stine Bjørk Storhaug har en cand. mag grad fra Universitetet i Bergen med fordypning i allmenn litteraturvitenskap, og en mastergrad i historiedidaktikk fra Universitetet i Stavanger fra 2009. Hun har vært ansatt ved Det norske utvandrersenteret siden 2006.

Kjære medlem

Interessen for lokalhistorie ser ikke ut til å ha noen grenser, og antall historielag har hatt en kraftig vekst de siste 10 – 20 årene. For tiden er det ca. 600 lokale historielag i Norge med til sammen over 100.000 medlemmer. Mens historielagene tidligere var et typisk bygdefenomen, vokser lagene nå særlig sterkt i byene ifølge Landslaget for Lokalhistorie.

Bare i Stavanger er det nå åtte historielag (med forbehold om at jeg ikke har fått med meg alle), i Oslo er det rundt 20. Aktivitetsnivået i historielagene er naturlig svært variabelt med alt fra et par møter i året til bortimot månedlige arrangementer, som vi har i Byhistorisk Forening Stavanger.

Vi får fra tid til annen spørsmål om det nå ikke er for mange historielag i Stavanger og om vi ikke burde vurdere mer samordning mellom lagene både programmessig og organisatorisk. I byene og i Stavanger er naturlig nok historielagene svært bydelsorienterte. Det er akkurat det som er vitsen – å gi kunnskap om og skape interesse for historien i eget nabolag. I Byhistorisk Forening forsøker vi å ha litt mer generelle tema, i år har vi for eksempel foredrag om boligbebyggelsen i Stavanger, møbelkunst og Lars H. Lende. Byvandringene våre derimot er av natur nødt til å bli mer bydelsorienterte...

Vi gleder oss derfor over mangfoldet av historielag i Stavanger, det er bare med på å øke aktiviteten og tilbudet rundt vår felles historieinteresse. Kanskje er det en tanke å samordne programmer, møtedatoer og lignende mer enn det vi gjør i dag, men med det store antallet lag er det nesten nødt til å bli noen kollisjoner både på møtedager og tema. Vår forening legger vekt på å komme tidlig ut med neste års program slik at det blir kjent for alle. Vi legger nå også alle våre arrangementer til en fast møtedag, nemlig siste onsdag i måneden, nettopp for å skape forutsigbarhet.

Vel 400 av de 600 historielagene er medlemmer i Landslaget for Lokalhistorie. Byhistorisk Forening har helt siden etableringen i 1991 hittil valgt å stå utenfor denne sammenslutningen. Det ligger ikke noen dypere prinsipielle betraktninger til grunn for dette standpunktet, men mer en praktisk

FOTO: ANDERS MINGE

vurdering av kostnad og nytte. Men ingen må bli overrasket om Byhistorisk Forening skulle medlem av Rogaland Historielag, som er den fylkeslokale overbygningen.

Vi håper at også dette nummeret av *Stavangeren* byr på mye interessant lesning. I redaksjonskomitéen er det stokket litt om på rollene ved at Anne Tove Austbø har overtatt som leder etter at Petter Løhre ba om avløsning etter mange år i dette vervet, og Sveinung Bang-Andersen er også kommet inn i redaksjonen. For øvrig er det ingen endringer i redaksjonskomitéen.

God lesning og vel møtt til interessante arrangementer i høstsemesteret!

Stavanger november 2012

Harald Sig. Pedersen

Hjelmelandsgaten 1

– Liv og levekår 1900-1920

Stine Bjørk Storhaug

*Hjelmelands-
gaten 1 ca
1900-1910,
med butikken
til Juliane Fürst.
Foto: Privat*

Denne artikkelen er et utdrag fra en masteroppgave i historiedidaktikk levert våren 2011 ved Universitet i Stavanger med tittel *Hjelmelandsgaten 1 – Liv og levekår 1900-1950*. Utdraget omhandler perioden 1900-1920, og refererer bare en del av helheten. Her er forhold knyttet til husets eiere, boligreising, tidens interiør og utstyr av privathusholdninger, muligheter for livsopphold gjennom utleievirksomhet, arbeidsmuligheter og dagliglivet i bystrøket på Storhaug tatt med.

Artikkelen benytter en mikrohistorisk innfallsvinkel: *«en form for historieforskning, der forsøker at tage udgangspunkt i meget små enheder såsom tilsyneladende betydningsløse enkeltindivider, institutioner, byer eller landsbyer for derigennem at afdække historiske mønstre og processer af mere omfattende rækkevidde»* Kilde: Den Store Danske Encyklopædi. Metodens fremste styrke er kanskje dens evne til å presentere en liten, men helhetlig historie: Nettopp ved å redusere skalaen, blir det mulig å sammenholde kulturelle, sosiale, økonomiske og politiske forhold samtidig, og la fortellingen stå sentralt. Både muntlige og skriftlige primærkilder, samt et bredt utvalg sekundærlitteratur, er benyttet som kildegrunnlag. De aktuelle kildene og litteratur er omfattende og derfor kun redegjort for i bibliografien bakerst i denne artikkelen, men finnes komplett i masteroppgaven.

Innledning

Hjelmelandsgaten 1 er ingen viktig adresse, rent bortsett fra at det er min egen. Det var under restaureringen av et av rommene, like etter innflytting for et par år siden, at jeg fikk en bokstavelig og porøs påminnelse om at andre også har levd et liv innenfor disse veggene. Noen hadde dyttet et stykke avispapir inn bak en list, og sommeren 2009 så en gulnet utgave av Vestlandsposten, datert den 27. juli 1899, dagens lys igjen. Mesteparten av den avrevne avissiden var annonser. Nesten samtlige annonsører kunne skilte med «usædvanlig rigt Udvalg til ubetinget billigste Priser». Hos M.A. Stenberg i Nygaden 40 kunne man få «Godt og billig Skotøi», Johan C. Iversen anbefalte sykkelene «Reading Standard» – «en meget solid og letløbende maskine» – og Thorstein Bryne hadde en syv år gammel «Arbeidshest» til salgs. Stavanger Dampkjøkken friste med «Karbonade eller Pølse og Rødgrøt med Melk» til 50 øre eller «Sprængt Kjød og Flesk med Ærteruppe» til 35 øre. Erik Berentsen behøvde «en i Landbruk øvet Gaardsgut der kan kjøre tospændt» på Breidablikk, Dr. Schiøll informerte om at han «er hjemkommen» og Joachim Lea og barna meddelte slekt og venner at deres kjære «Elen Justine Lea døde idag i Troen paa Jesus, omtrent 52 Aar gammel.»

Hvem leste nøyaktig det samme som meg i dette huset en sommerdag for over 100 år siden? Hvem gikk utenfor og ventet på å få flytte inn? Hva skulle de livnære seg av, og hvilke betingelser levde de under den gang da og i dagene som fulgte?

Hansen bygger hus

«Et nytopført, toetages, tømret, skifertækket, bordklædt og malet Vaaningshus 17 M. langt, deraf har 7.6 M en Bredde af 13.1 M. og Resten 10.4 M bredt samt 7.1 M høit med muret Kjelder under hele Huset hvori er malede og betrukne Værelser med pappet Loft. 2 malede Rum panelede under Loftene, det ene indredet til Butikk og det andet til Pakrum, malet Kjøkken med Komfur og 3 panelede Skabe, 1 større Rum panelet paa Murene og under Loftet, 1 Vaskerum med Cementgulv og Komfur, 3 Madboder, 4 Vedrum og 3 malede Gange, deraf i den ene 1 panelet Rum. I 1ste Etage 7 malede og betrukne Værelser deraf 6 med gibsede Lofte og 1 panelet under Loftet, 2 malede Kjøkkener med 1 Komfur og 1 Spiskammers i hver, 2 malede Entreer, deraf i den ene 1 panelet Skab samt 2 malede Gange. 2den Etage fuldstændig lig 1ste Etage i Indredning, dog saaledes at de 6 Værelser har pappede Lofte. Kjøkkenene, Gange og Entreer ere panelede under Loftene. Overalt malede Gulve. Paa Loftet, 11 panelede Kammer, hvoraf 2 malede og betrukne, paneled Loft. Paa Hanebjelkene aabent Loft. Det har 3, tre- og 1 enetages 0.25 M Lodpiber, 8 syv, 6 fire og 2 treetages Kakkellovne. 54 ½ Fag Vinduer, 100 Døre og 4 Trapper samt Tagrænder af Sink og Vandledning.» Kilde: 21/11-1899, branntakstprotokoll nr. 14, s. 331a-b. Statsarkivet i Stavanger.

Stavanger
kommunes kart
1911. Utsnittet
viser området
rundt Hjelmelands-
gaten 1.
Foto: Stavanger
kommune

Johan B. Hansen var til stede da det nye huset hans på hjørnet av Hjelmelands- og «Søvdegaden» ble taksert den 21. november 1899. Verdien ble satt til 22 800 kroner og gjaldt, i tillegg til selve våningshuset, også for uthuset og stakittgjerdet rundt. Taksten, eller branntaksten, som den fulle benevnelsen lød, var i utgangspunktet en brannforsikring og lovpålagt for kjøpsteder som Stavanger fra 1767. Tomten på 325 kvadratmeter var en utskilt parsell fra Hetland prestegård som Johan B. Hansen formelt hadde kjøpt av Kirke- og undervisningsdepartementet for 2 146 kroner og 27 øre. Skjøtet ble signert den 16. mars 1899 og tinglyst den 29. april samme år. Det gikk med andre ord knappe åtte måneder fra tomten ble kjøpt til huset med matrikelnummer 1 i Hjelmelands-gaten stod ferdig – helt i ytterkan- ten av datidens snart altfor trange bygrense.

På Storhaug

Mens huset ennå var under oppføring, kunne man i *Stavanger Aftenblad*, den 26. september 1899, lese om en rekke industribedrifter, lokalisert i Stavangers østre bydel, som stadig utvidet sin virksomhet og om den «skaren af arbeidere som allerede har, eller faar beskæftigelse her!» – enten det nå var i emballasjefabrikken, Stavanger Linvarefabrik, Mauritzens såpefabrikk, Stavanger Støberi & Dok, et kalkbrenneri, Bjellands blikkspannsmeltings-

fabrikk, teglskiferfabrikken, Erik Berentsens reperbane – eller i den under oppseiling fjortende fabrikk i rekken: «en hermetikkfabrik måske».

Den økonomiske veksten la grunnlaget for befolkningsvekst. Innflyttere, fortrinnsvis fra det nære omland, førte til at byens innbyggertall steg – fra rundt 24 000 i 1891 til om lag 30 000 i 1900 – og byens knappe areal måtte utvides, men i hvilken retning? Aftenbladets journalist var ikke i den minste tvil om hvor byutvidelsen måtte finne sted: «– østover, alltid østover». Oppfordringen hans, som spesielt gikk ut til byens arbeidere, var klar: «Det gjelder å skaffe sig tomt itide».

Johan B. Hansen var således ikke alene om å bygge hus på den såkalte «Hetlandsmarka», eller Hetlandshalvøya, tilhørende dagens Storhaug, i østre bydel. I tillegg til Våland – på den andre siden av den gamle bykjernen – ble Storhaug byens nye naturlige vekstområde. Topografien gjorde området særlig egnet for utbygging: Det slette landskapet var nesten fritt for berg og knauser, og den dype morenejorden var ryddet for stein av bønder i flere generasjoner. Etter skjematiske rutenettsplaner ble de foretrukne horisontaldelte tomannsboligene reist én etter én i de nye bydelene. Byggetradisjon og bevisst politikk gjorde at det fortsatt ble bygget i tre. Husene var som før forholdsvis små, men med større vinduer, rom og takhøyde enn tidligere. Høye grunnmurer, tydelige takutstikk og dekorative elementer i gavler og på rekkverk, synliggjorde at det var sveitserstilen, inspirert av Alpenes folkelige arkitektur, som gjaldt.

*Fra Stavanger
Støberi & Dok.
Foto: Stavanger
maritime museum
– Museum
Stavanger*

Tradisjonen tro ble Hjelmelandsgaten 1 bygget i laftet tømmer, og husets form og utvendige dekor var i tidstypisk sveitserstil, men noe småhus var det ikke. Hjelmelandsgaten 1 tronet «som en borg på toppen av bakken opp til Storhaug», og skjønt det ikke akkurat var en borg, så var det i det minste en bygård – også en bygningsmessig sjeldenhet i Stavanger.

Sin egen herre

For å få råd til et hus på denne størrelsen, hadde Johan B. Hansen lånt penger av byens mer bemidlede menn: Joh. Rasmussen & Racine, Erik B. Jacobsen, A. Ellingsen og H. Øgreid hadde til sammen bidratt med 17 656 kroner. Hansens egen inntekt, som førstestemaskinist på lokalrutebåten *Fjordbuen*, var 1 200 kroner året og av det ganske alminnelige slaget: Snittinntekten per skatteyder i Stavanger beregnes noen få år senere til 1 168 kroner. Det var imidlertid ikke uvanlig at folk med vanlige inntekter eide sine egne hjem. Selv «småårsfolk» i Stavanger var i større utstrekning enn andre steder selveiere. Dette skyldtes flere forhold: For det første var tomteprisene relativt lave. De små trehusene kunne dessuten masseproduseres – både tømmerlaft og dekor ble solgt nærmest som ferdige byggesett – og i tillegg, grunnet dårlige lønninger, var kostnadene med å hyre inn bygningsarbeidere heller ikke avskrekkende.

Besparselsene ble dessuten gjerne belønnet med et lån i Arbeiderbruk- og boligbanken; opprettet i 1903 for å bidra med kommunalt garanterte «laan til smaahuse for arbeidere». Nesten 20 prosent av boligene som ble reist i perioden 1903-1914 ble finansiert på denne måten.

Stavanger Sparekasse, hvis utspring lå i en Thrane-inspirert arbeiderforening, spilte også en sentral rolle som långiver. Bankdirektøren her så «med velvilje på 'vanlige folk' som arbeidet flittig og tålmodig mot positive mål som å starte en liten bedrift eller skaffe seg et lite hus.

For større byggeprosjekter, som Johan B. Hansens, lå imidlertid løsnin- gen gjerne i lån fra privatpersoner, legater eller stiftelser.

En annen vesentlig faktor var utleievirksomheten. I den typiske tomannsboligen på Storhaug bodde huseieren i den ene etasjen og dekket sine avdrag og renteutgifter ved å leie ut den andre. I Hjelmelandsgaten 1, i kjelleretasjen på gateplan, var det allerede før innflytting bestemt at Hansens svigerinne, Juliane Fürst, skulle starte kolonialbutikk, og tre av husets øvrige fire leiligheter skulle også snart overtas av leietakere. Selv skulle den førti år gamle førstestemaskinisten, Johan Bernhard Hansen, hans tre år yngre hustru, Marie Elisabeth, og deres to barn, Anna Elisabeth på elleve og Peder Håkon Jarl på ni, flytte inn i en av de to største; en fireromsleilighet i andre etasje.

Med på lasset var en apekatt, av typen Madagaskar marekatt, og en papegøye fra Amazonas, som Johan Bernhard hadde tatt med seg hjem fra

en reise i Mellom-Amerika. Det blå serviset som han hadde kjøpt til Marie da han var til sjøs i forlovelsestiden skulle naturligvis også med.

Det nye huset lå i et kjent nabolag: Johan var født og oppvokst i Hetlandsgaten, noen få kvartaler unna. Foreldrene hans, politibetjent Peder Hansen og Josepha Bernhardine, var imidlertid begge innflyttere fra Østlandet. Maries foreldre var også annenstedsfra. Hennes foreldre, skredder Hans Christian Tønnessen og Anne Elisabeth, kom fra Flekkefjord, men Marie selv ble født i Stavanger og trådte sine barnesko i Bakkegaten midt i byen. I voksenlivet var veien kort fra Bakkegaten 13 – hvor også Johan flyttet inn som nygift – til Hjelmelandsgaten 1, men den var ikke uvesentlig: Strekningen symboliserte en aldri så liten klassereise – mot middelklassen. Første etappe på denne reisen startet Johan til sjøs. Som førstestremaskinist rykket han opp i mellomledersjiktet under maskinistsjef, overstyrmann og kaptein. Vel hjemme hadde han kreditorene over seg, men så lenge låneforpliktelsene ble overholdt, var Johan B. Hansen nå herre i eget hus.

Stil og standard

Selv om Hjelmelandsgaten 1 var «større og finere» enn husene rundt, hørte det ikke blant de mest fornemme hjemmene på Storhaug. Det var enklere i stilen enn de flotteste husene med frodige hager på solsiden, i Paradis, men likevel romslig og forseggjort og med en liten hage.

*Steinkarkaien
ca 1910 med
«Fjordbuen» til
innerst og «Oscar»
2 ytterst. Foto:
Stavanger mari-
time museum
– Museum
Stavanger*

Boligen var en viktig sosial markør rundt århundreskiftet – særlig for den raskt voksende middelklassen som måtte finne en måte å markere sin nyervervede status på. Med hjemmets innredning og utstyr demonstrerte man «hvem man var» og, kanskje ikke minst, hvem man ville være.

Dersom Johan og Marie skulle innrede den om lag 120 kvadratmeter store leiligheten sin etter tidens borgerlige konvensjoner, var det visse ting de ikke kunne komme utenom.

I etikettebøkene mange hadde, som Jakob Falkes *Kunsten i Huset*, ble statusgjenstander som piano, bøker, byster av kulturpersonligheter, gamle familieportretter og familie-klenodier spesielt fremhevet. Måneskinnslamper var svært populære. I Hjelmelandsgaten 1 var måneskinnslampen av matt, hvitt glass, med ulike motiver på hver side. Potteplanter var dessuten påkrevd. De grønne viftepalmene var noe av det mest karakteristiske ved tidens innredning og noe folk flest hadde råd til.

Bestestuen var gjerne familiens stolthet, men det største og fineste rommet ble ofte stående som «en kald prakt», hvor barn knapt hadde adgang. Rommet skulle først og fremst benyttes til representasjon i familiens omgang med omverdenen. Her var det spesielt viktig at gardiner, tapeter, tepper og møbelstoff stod til hverandre og utgjorde en helhet. Mørke farger var å foretrekke. Møblene skulle helst være mange og gjerne litt prangende. Falke anbefalte rokokkostil, men boken fra 1872 var ikke helt oppdatert: I takt med tidens nasjonalromantiske strømninger, fant dragestilen og vikingtidens ornamenter nå veien inn i mange bestestuer, mens «moteriktige» bondemøbler – som kubbestoler og brugdebenk – kanskje fikk plass på kjøkkenet eller i dagligstuen.

Utstyr

Noe så moderne som bad fantes ikke i Hjelmelandsgaten 1, men det var heller ikke vanlig.

Vaskeservanter med vaskevannsfat og vannmugger var standard inventar på soverommene – som gjerne ble oppvarmet litt ekstra når lørdagsvasken stod for tur. Kun et fåtall hadde innlagt vannklosett ved århundreskiftet. De fleste måtte gå ut av huset til utedoen i gården. Her ble også toalettbøtten til bruk på nattestid tømt. Nye hus i byene – og antakeligvis også Hjelmelandsgaten 1 – ble imidlertid bygd med do inne i huset, av typen «falldo». Falldoen ble gjerne plassert i bakgangen – eller kjøkkeninngangen som den gjerne kaltes. Avispapir gjorde nytte som toalett-papir. Den sementerte dobingen i bunn ble tømt av bønder fra byens utkant, som hadde behov for gjødsel. Bonden, eller «do-maen» som han i kraft av sin funksjon ble kalt, kom med hest og kjerre og tømte innholdet i en «dobrigg» ved hjelp av en bøtte festet i enden av en lang stang. Tømmingen foregikk helst om våren, etter mørkets frembrudd, og lukten av våronn spredte seg over hele byen.

Kakkelovnene sørget for varme, parafinlampene ga lys og vedfyrte komfyrer gjorde matlaging mulig. Det var ikke mange som hadde tatt i bruk gass og elektrisitet ved århundreskiftet, men det begynte å bli vanlig med innlagt vann i husene – så også i Hjelmelandsgaten 1 som nå stod klart til innflytting.

Et kvinneliv

Starten på et nytt liv av det helt konkrete slaget var nært forestående hos en av Hansens leietakere, kort tid etter at de var kommet i hus. Maries yngste søster, Juliane, var 27 år, gift med andrestyrmann Wittus Fürst – en 38-årig skipsredersønn fra Arendal – og med barn: Kathrine Antoinette Fürst ble husets og foreldrenes førstefødte, på vårparten i det nye århundret, den 7. april 1900. Som andre jenter født i Norge i 1900, hadde Kathrine en forventet levealder på 55,2 år – fire år mer enn om hun hadde vært født som gutt. Levealderen ble blant annet holdt nede av smittsomme sykdommer og en forholdsvis høy barnedødelighet. Sjansen for at Kathrine ikke ville overleve sitt første leveår var 9,1 prosent.

Statistikken talte likevel i hennes favør. Det ble faren som ikke fikk oppleve datterens første fødselsdag. Han omkom et par måneder før, i januar 1901. Dødsfallet skyldtes en ulykke til sjøs. Wittus Fürst ble slått over bord i Nordsjøen på vei hjem, og Juliane Fürst ble enke før hun fylte 30. Det var generelt langt større risiko for å bli enke enn enkemann. Da Juliane ble enke, var det 1 388 andre enker i Stavanger, mot 380 enkemenn. Året etter ble også Marie «enkefru». Mange år senere skulle hun fortelle barnebarnet sitt, Vesla, om den natten hun hadde drømt en bestemt tallrekke, som viste seg å være ektemannens livspolisenummer, og at hun da forsto at han var død.

Johan B. Hansen hadde sluttet som førstemaskinist på *Fjordbuen* og mønstret på et skip som gikk i farligere farvann enn Ryfylkebassenget, da han fikk feber og døde – på land riktignok – i Sør-Afrika. Johan ble begravd i Cape Town – langt fra St. Johannes menighet som han og de andre beboerne i Hjelmelandsgaten 1 soknet til. Som så mange andre sjømannsenker, hadde verken Marie eller Juliane noen grav å gå til, og som for kvinner flest på denne tiden, innebar tapet av ektefelle også tapet av familiens hovedforsørger.

Juliane var heldig og hadde inntekter fra butikken, men hun beholdt ikke tjenestepiken de hadde hatt mens Wittus levde. Hvor mye Marie fikk utbetalt i forsikringspenger etter Johan Bernhards død vites ikke, men en panteobligasjon, tinglyst den 28. mai 1902, viser at hun så seg nødt til å ta opp et lån hos advokat Berner på 11 000 kroner.

Leieinntektene var Maries eneste inntektskilde, og for å spe på disse, var ett alternativ å begynne å sy. Marie var utdannet syerske, og før hun giftet seg, hadde hun arbeidet ved det danske hoff, hvor hun var ekspert på å sy fløyel. Fra København hadde hun så reist videre til Island, før hun kom tilbake til Stavanger og giftet seg 25 år gammel. Da var det slutt på yrkes- og reiselivet. Hjemmet og husmorrollen kalte og krevde sitt. Idealet var en mor og hustru som holdt huset i god skikk, som gjorde livet komfortabelt for mann og barn, og som kunne spille piano og føre konversasjon. Husets frue hadde også hovedansvaret for selskapeligheter og måtte beherske kompliserte regler for hvem som burde bes og besøkes. Lønnet arbeid var fortrinnsvis for menn og enslige kvinner, som selv måtte forsørge seg og sine.

Som enke og aleneforsørger kom Marie imidlertid snart i sistnevnte

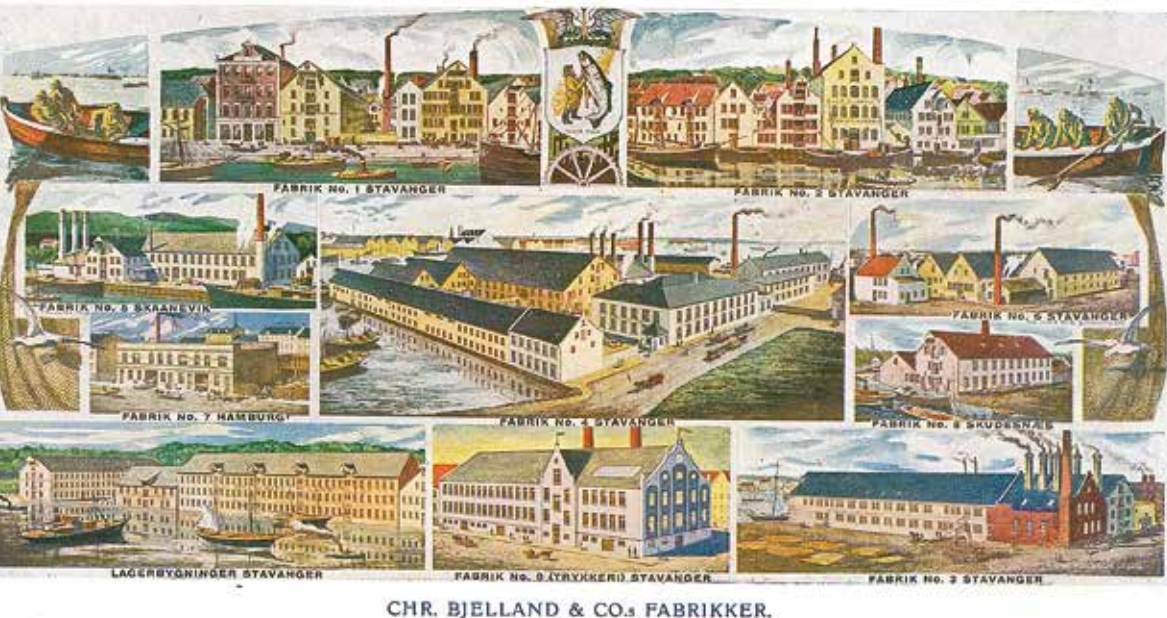
kategori, men hun tok ikke opp arbeidet som syerske igjen. I stedet startet hun sin egen «logiforvaltning» – et pensjonat i eget hus skulle skaffe penger til livets opphold. Pensjonatdrift var en vanlig måte for enker å skaffe seg inntekt på – forutsatt at de var i den heldige situasjonen at de hadde et egnet husvære. I følge *Stavanger Adressebog* for 1903-1904 fantes det 23 andre pensjonater (og 26 hoteller) i byen da Marie etablerte sitt.

Leietakere med kost og losji

Marie tok inn tre personer til kost og losji i pensjonatets første driftsår i 1902. 32-årige Jacob Villadsen var maskinistlærling på Stavanger Støberi & Dok, det eneste skipsverftet i byen som hadde maktet omstillingen fra trebåt - til jernskipsbygging. Bedriften, som blant annet bygde, reparerte og hugget opp skip, var byens største arbeidsplass i 1900, med 340 arbeidere. Arbeidsstokken vokste med ytterligere 70 personer mellom 1900 og 1914.

De fleste av Maries pensjonærer i perioden før 1914 var imidlertid tilreisende som hadde behov for et sted å bo i kortere eller lengre tid, mens de arbeidet i byens *viktigste* næring – hermetikkindustrien. Thorborg Pedersen – en 40 år gammel enke – og datteren Pauline på atten arbeidet på ulike hermetikkfabrikker i Stavanger og delte et rom i Hjelmelandsgaten 1. De var typiske representanter for arbeidsstokken i hermetikkfabrikkene, som på denne tiden fortrinnsvis bestod av mennesker i samme situasjon som dem: enslige kvinner og ungdommer som strømmet inn og ut av fabrikkene «alt eftersom raastoftilførselen er».

*Chr. Bjellands
fabrikker i
Stavanger. Foto:
Stabenfeldt.*

*Arbeidere på Stavanger Støberi & Dok rundt 1900.
Foto: Museum Stavanger*

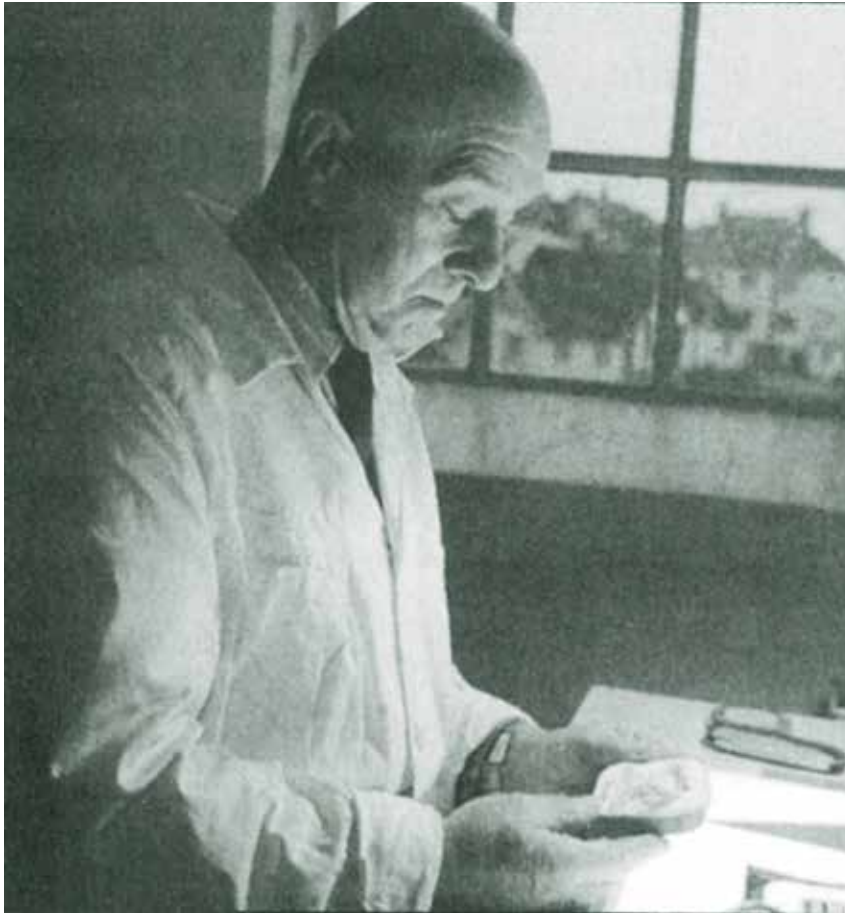
På «Blikken»

Akkordarbeid ble også benyttet i sardinindustriens mer mannsdominerte sekundærnæringer, men forutsigbarheten var større der hvor man ikke foredlet selve ferskvaren – på blikkemballasjefabrikkene, kassefabrikkene, trykkeriene, maskinverkstedene, nøkkelfabrikkene og tinnfabrikken. Den største sysselsettingen i hermetikkens mange hjelpeindustrier skjedde i blikkemballasjeindustrien, og det var også her brorparten av Maries losjerende arbeidet.

Stavanger Bliktrykkeri & Maskinverksted ble etablert i 1905, spesielt med henblikk på hermetikkindustriens behov. Ved oppstart var de 30 mann på «Blikken». Tre år senere var arbeidsstokken over 200.

I *Norsk Tidsskrift for Haandværk og Industri* var det i mai 1908 en fyldig presentasjon av det nyetablerte firmaet:

«Det var særdeles interessant at følge Fabrikationens Gang, saaledes som den nu foregaar i Stavanger Bliktrykkeri, hvor alt er indrettet efter de mest moderne Fordringer i lyse, smukke, renslige og velbyggede Lokaler. (...) En vig-

Hermann Warning – nyere bilde. Foto privat.

tig Afdeling danner Etiketternes Udførelse. Til deres Fremstilling findes for det første et eget kunstnerisk Atelier, hvor der tegnes, males og komponeres, dernest et litografisk Atelier, hvor Kompositionerne overføres paa Sten, før de benyttes i Presserne.»

En av de som ble ansatt på «Blikken» fra starten var 23 år gamle Hermann Warning opprinnelig fra Kiel i Tyskland. Hermann var utdannet litograf i hjemlandet, og i følge vitnemål og attester var han en svært dyktig fagmann. Året etter at han kom til Stavanger i 1905, vant han en premie i en etikettekonkurranse. Warning og ti andre litografer fra Tyskland, samt to fra Danmark, hadde kost og losji i Hjelmelandsgaten 1, rundt ett år hver i snitt, i perioden 1905-1914.

Selv om flertallet av de losjerende litografene arbeidet på et av byens fem store produksjonsanlegg for dekorert blikk og blikkemballasje, var det også enkelte av Maries pensjonærer som fant arbeid i byens rene grafiske bedrifter. Disse hadde også fått et solid oppsving, som følge av hermetikkindustriens etterspørsel etter særpregede og salgsfremmende etiketter. Litografene

som bodde i Hjelmelandsgaten 1 var ikke de eneste utenlandske litografene i byen. *Stavanger Lithografiske Forening*, stiftet den 11. november 1900, hadde i starten bare fem medlemmer som var født i Norge. De øvrige var født i Danmark (6), Tyskland (2) og Sverige (1). Den utenlandske dominansen ble enda tydeligere i årene som kom. I 1910 var medlemstallet økt til 34, og bare 11 av dem var født i Norge.

Perioden frem til 1920 var i all hovedsak preget av selgers marked, hvor etterspørselen etter arbeidskraft var større enn tilgangen. Mange bedriftseiere så seg derfor om etter innvandret arbeidskraft. Utlendingene kunne også ofte tilby spesialistkunnskap. Norge var fortsatt et lite utviklet land industrielt sett, så de fleste tekniske nyvinninger – og folk som behersket dem – måtte komme utenfra. De utenlandske litografene var toneangivende både når det gjaldt tekniske ferdigheter og formgivingsidealer. Import av fagfolk etter 1900 er dokumentert innen en rekke bransjer, deriblant i den stavangerse skipsverfts- og hermetikkindustrien. Få tiltak regulerte bevegelsene over grensene. Foreløpig var det nok arbeid til alle.

Storhusholdning

Når skolebarn og losjerende omsider kom hjem for dagen ble det folksomt i Hjelmelandsgaten 1. I hele huset var det samlet sett 25 beboere i snitt i perioden 1900-1915, fordelt på fem leiligheter av varierende størrelse. Flest var det i 1905. Da det bodde 35 mennesker her med stort og smått. Av disse var hele 20 under 20 år. Så mange beboere og barn har Hjelmelandsgaten 1 trolig ikke huset senere. I snitt hadde Marie fire pensjonærer boende hos seg i samme periode. I toppåret 1911 hadde hun åtte stykker i kost og losji.

De fleste pensjonatgjestene sov trolig på loftet, hvor det var fem soverom. I Maries leilighet var det to soverom og tre familiemedlemmer, så her måtte noen dele hvis loftsetasjen var full.

Enda flere var de om å dele do. Familien i naboleiligheten, samtlige pensjonærer og Marie, Anna og Peder hadde én felles do i bakgangen. Beboerne i Hjelmelandsgaten 1 visste trolig mye om hverandre. Bygårdstilværelsen var verken lydløs, luktfri eller ryktefri.

Strøm og gass

Tunge og tidkrevende oppgaver knyttet til mat, klær og renhold la beslag på store deler av dagen for datidens husmødre. Med barn, barnebarn og flere pensjonatgjester i husholdningen, hadde Marie antakelig hendene fulle. Det hele ble litt enklere da elektrisk lys og gass ble tilgjengelig for folk flest. På bystyremøtet den 10. desember 1909 ble det elektriske lys tent for første gang i Stavanger. Ti år tidligere hadde kommunen sikret seg fallrettighetene i Oltedalsvassdraget, for å imøtekomme industriens behov for mer driv-

År	Beboere	Losjerende	Barn/ungdom under 20 år
1900	25	0	11
1901	21	0	9
1902	25	4	12
1903	28	2	12
1904	28	0	13
1905	35	2	20
1906	26	4	13
1907	29	6	11
1908	23	5	8
1909	23	5	8
1910	26	7	10
1911	27	8	6
1912	20	3	6
1913	23	5	8
1914	24	6	8
1915	20	1	7

Beboere i Hjelmelandsgaten 1 1900-1916.

kraft enn det den lille Skolebekken fra Breiavannet – som til langt opp mot århundreskiftet hadde vært byens viktigste kraftkilde – kunne gi.

I første omgang var det butikker i sentrale strøk og industribedrifter som ble prioritert, men gradvis ble de elektriske glødelampene installert også i vanlige våningshus: «Fossens lys i alle stuer, fossens liv i hjul og skruer» ble etter hvert en realitet. Abonnementstallet steg jevnt og trutt, og i 1914 var byens elektrisitetsbrukere kommet opp i over 5500. Paradoksalt nok, var også veksten i antallet gassbrukere sterkest i den perioden da de elektriske lysinstallasjonene foregikk. Forklaringen var at strømmen i første omgang ble brukt til lys, mens gassen ble brukt til koking. Prisen på gass hadde falt etter at kommunen hadde overtatt gassverket i 1899, og i tillegg ble gassinnlegg til forbrukerne utført gratis. Stavanger, som ved århundrets begynnelse var en av de minst gassforbrukende byene i landet, passerte Kristiania som landets største gasskonsument, da byen gikk fra 350 gassbrukere i 1899 til 7600 i 1915.

Nøyaktig når strøm og gass ble tatt i bruk i Hjelmelandsgaten 1 er ikke mulig å fastslå, men da Marie fikk utført ny branntakst, den 23. september 1912, var belysningen blitt elektrisk.

«Vippe» var det populære navnet på det elektriske apparatet som ble installert. Det var en strømmåler, innstilt på et bestemt forbruk, som det ble betalt en fast pris for, selv om man brukte mindre enn avtalt. Når strømforbruket ble høyere enn det «vippen» var innstilt på, begynte det sågar å «vippe»: Apparatet sendte ut en kraftig varsellyd, samtidig som lyset gikk av og på, helt til noe ble slått av. For ikke å bruke mindre strøm enn det man betalte for, var det mange som lå på «vippen» hele dagen.

Gassautomaten ble plassert i bakgangen i Hjelmelandsgaten 1. En måler på forsiden av automaten viste hvor mye gass som kunne brukes før det måtte legges på mer penger. 10-øringene, og senere 25-åringene, som behøvdes, kunne skape problemer, ettersom det var lett å gå lens. Da måtte man ut å veksle eller låne. Det til tross, gassen var langt lettere å hankses med enn de vedfyrte komfyrene den kom til å erstatte.

Nærbutikker

Det lettet også en husmors hverdag, og da særlig for Marie som hadde ansvar for en storhusholdning, at de fleste innkjøp etter hvert kunne gjøres i eget nabolag. Mange bønder og fiskere kjørte rundt med hest og kjerre, eller gikk rundt til fots med en håndkjerre, og solgte varene sine på gater og dører. Marie kunne dessuten handle det hun trengte av kolonialvarer nede i søsteren Julianes butikk.

På Storhaug fikk hvert kvartal snart sin egen kolonialbutikk, og på hvert gatehjørne dukket det opp frukt- og tobakkforretninger. Med litt større mellomrom fantes der melkebutikker, kjøttbutikker, fiskeutvalg og bakeri, samt delikatesseforretninger, sadelmakere, leketøysforretninger, frisører og barbersalonger. Butikkutvalget og tjenestetilbudet dekket nesten alle behov som beboerne i nærmiljøet hadde.

Begynnelsen på barnas århundre – arbeidsliv, skolegang og fritid

Barn var også velkomne i arbeidslivet på begynnelsen av 1900-tallet, men fabrikkene ble ansett for å være en farlig arbeidsplass for de minste. Da den første loven mot barnarbeid kom i 1892 – innført av Johannes Steens venstre-regjering – gjaldt den utelukkende fabrikkarbeid for barn under 14 år. Skjønt så sent som i 1901 ble det registrert over 40 barn under 14 år i arbeid ved John Braadlands hermetikkfabrikk på Strandkaiaen, av en totalarbeidsstokk på 200. De yngste var 8 år gamle. Barna til industriarbeiderne som trakk til østre bydel bidro ofte til familiens underhold og var ellers også til «hjelp for forsørgerne i husgjerningen», men myndighetene sendte tydelige signaler om at barn først og fremst skulle gå på skole.

Stortinget hadde i 1889 bestemt at almueskolen – beregnet for de lavere samfunnslag – måtte vike for en felles barneskole for alle. Den nye folkeskolen inngikk i et felleseuropeisk folkeopplysningsprosjekt, men enhetstanken, og målet om å utviske sosiale skillelinjer i skolesammenheng,

favnet videre her enn i noe annet land. Flere undervisningstimer ble innført – minimum 18 og maksimum 24 timer per uke – og fagkretsen ble utvidet. I byene ble ferdighetsfagene håndarbeid/sløyd, gymnastikk og tegning lovfestet, og orienteringsfagene historie, geografi og naturkunnskap – nå med fysikk og sunnhetslære – ble obligatoriske. Jenter skulle i tillegg ha husstell. Hovedfagene var fremdeles kristendomskunnskap, norsk og regning.

Nesten alle ville gå på den offentlige folkeskolen, og allerede i 1900 innså byens politikere at befolknings-økningen på Storhaug kom til å bli så betydelig at bydelen hadde behov for minst én ny skole.

I 1900 fantes det i det hele tatt bare fire folkeskoler i Stavanger: Johannes, Petri, Sandviken og Solvang, og kapasiteten på samtlige var sprengt. Plassproblemene fikk en midlertidig løsning to år senere, i 1902, da den splitter nye Storhaug skole (bildet) stod klar til å tas i bruk av opptil 870 elever i folkeskolealder. Loven av 1889 fastslo videre at alle barn skulle gå på folkeskolen i syv år, men alt i 1896 kom det en ny lov som innebar at elever, som ved «flid, fremgang og god opførsel» hadde gjort seg fortjent til det, kunne søke opptak på middelskolen etter fem år.

Det var få av stavangerelvene som fortsatte skolegangen utover folkeskolen, men Maries to barn, Anna Elisabeth og Peder Håkon Jarl, var blant dem som søkte seg videre til middelskolen. Byen hadde bare ett offentlig middelskolealternativ; Stavanger offentlige Skole for den høiere Almendannelse. Skolen, som før og senere gikk under navnet Kongsgård, var både fireårig middelskole og treårig gymnas. Middelskolene var ellers på private hender, men kommunale stipender ble gitt til samtlige elever som hadde bestått opptaksprøven og som hadde fått en anbefaling fra folkeskolen om å

Foto: Stabenfeldt.

*Victoria hotell,
hvor Stavangers
første private kino
ble etablert. Foto:
Stabenfeldt.*

fortsette.

Byens to private middelskoler, Rings og Storms, hadde inntil rett før århundreskiftet vært henholdsvis rene pike- og gutteskoler, men den kjønnsdelte praksis vedvarte trolig lenger enn det regelverket tilsa: Anna begynte i hvert fall på Rings skole, mens Peder ble elev ved Storms. Begge skolene holdt en høy faglig standard og hadde et godt omdømme. Josefine Ring var den ledende kraften i førti år på Frøknene Rings pikeskole, før adjunkt Platou overtok driften i 1901. Skolen holdt da til i to bygg, Birke-landsgaten 2-4, som huset 352 elever, deriblant Anna, 14 lærerinner og 4 lærere. Storms skole ble etablert i 1881 av premierløytnant Fredrik Storm og holdt til i leide lokaler i Vaisenhusgata 50. Ved århundreskiftet var der, med Peder, i underkant av 300 elever ved skolen.

Anna og Peder utgjorde ingen stor søskenflokk, men selv om barnekul-lene så smått var begynt å bli mindre, var barn generelt blitt desto mer synlige. Barndommens egenverdi fikk stadig større fokus og resulterte i den holdningen at barn skulle arbeide mindre, gå mer på skole og ikke minst få mer tid til å leke. 1900-tallet opprant til å bli barnas århundre. Etter skoletid, og i de tolv ferieukene som skolebarn i byene hadde, var lek «i gadå» den vanligste måten å fylle fritiden på. Gatene i bydelen var like mye hjemme som huset man bodde i, og fant man på noe ugagn, var det

alltid en mor som stod klar til å rope ut fra vinduet. Om sommeren samlet ungene seg i Badedammen, hvor de lærte seg å svømme, og på vinterstid var skøyting på Mosvannet populært, når isen bare ble tykk nok.

Rett etter århundreskiftet fantes det ellers få samlingssteder som det store flertallet benyttet seg av, men når filmen, med sine «levende Billeder», kom til byen, ble kinoen raskt allemannseie.

Den første faste kinoen i Stavanger, *Victoria*, åpnet i 1905, på hotellet med samme navn. Mange barn gikk «på kina» flere ganger i uken; 34 ganger i året i snitt. En undersøkelse blant folkeskoleelever i 1910 viste at 90 % hadde vært på kino, og at 31 % gikk der regelmessig.

Kinodriften ble fort kontroversiell. Fra Tou, byens bryggeri, kom det klager over at barn stjal tomflasker for å finansiere kinobillettene, og lærerlaget var bekymret for filmens dårlige innvirkning på barns og ungdoms moral: De ble «flygtige og uopmærksomme», filmen «forvirrer børns virkelighedsans», «fornøielsessygen faar magten « og «de opdras til sløseri». Innvendingene hadde liten effekt på det store kinopublikummet, og på det meste skal byen ha hatt åtte-ti kinoer i drift.

Botetthet og tyske bånd

Voksne var også ivrige kinogjengere, men den sosiale omgangen foregikk helst i hjemmene. Skjønt Marie var neppe blant dem som gikk oftest på kino eller inviterte til selskapeligheter til stadighet – folksomt ble det uansett i Hjelmelandsgaten 1 når skolebarn og losjerende omsider kom hjem for dagen. I hele huset var det samlet sett 25 beboere i snitt i perioden 1900-1915, fordelt på fem leiligheter av varierende størrelse. Flest var det i 1905. Da bodde det 35 mennesker her med stort og smått. Av disse var hele 20 under 20 år. Så mange beboere og barn har Hjelmelandsgaten 1 trolig ikke huset senere.

Annas dårlige resultater i tysk, som medførte at hun strøk i faget, førte nok i første omgang neppe til noen rykteflom. Ei heller når Marie avverterte etter en huslærer til henne, og den tyske mekanikeren Mathias Jacobs meldte seg til tjeneste. Skjønt dagen etter den natten Mathias stod utenfor med «hest og karjol» og tok Anna med seg på båten som skulle til Tyskland, må praten ha godt livlig for seg. Familiens papegøye, som vanligvis bannet og hylte «lukket døren» på tysk, hver gang

*Anna Elisabeth
Jacobs f. Hansen.
Foto: Privat.*

noen kom inn i rommet, fikk kanskje sagt sitt før de dro. «Gift i Tyskland ved kongelig ægteskapsstiftelse 17/10-1908», noterte presten da de var tilbake i Stavanger året etter. Sønnen deres, Wilhelm Bernhard Jacobs, ble født i Hjelmelandsgaten 1, på Annas 21-årsdag, den 7. mars 1909.

Mathias pendlet mellom hjemstedet Hamburg og Hjelmelandsgaten 1 i årene som fulgte, men i 1912 er «hele familien reist til Tyskland». Annas bror, Peder, hadde også tyske forbindelser. Om det var de tyske litografene som losjerte hos dem som hadde inspirert ham vites ikke, men etter at han hadde gått i lære fra 1907 til 1910 ved Stavanger Bliktrykkeri for å bli litograf, flyttet også Peder til Tyskland, for å gjøre unna det obligatoriske svennevandringsåret.

Skattepliktig stemmerett

Inntektene Marie hadde på pensjonat- og spisegjestene ga også henne, bokstavelig talt, «mat på bordet». Rundt 60 prosent av inntektene gikk vanligvis til mat. Men pengene Marie tjente hadde også en politisk side: De ga henne også stemmerett ved valg. I følge skattematene lå Maries forventede inntekter stabilt på 500 kroner i perioden frem til 1914. I 1901 vedtok Stortinget en lov som ga kvinner stemmerett ved kommunevalg, dersom de hadde betalt skatt av en inntekt på over 300 kroner. I tillegg krevdes en viss alder; 25 år, en viss oppholdstid i landet; 5 år, og norsk statsborgerskap. Marie oppfylte alle disse kravene, og allerede i pensjonatets første driftsår i 1902 var Marie stemmeberettiget ved kommunevalg.

I 1907 fikk kvinner stemmerett ved stortingsvalg, dersom de oppfylte de sedvanlige krav om statsborgerskap, oppholdstid og alder, samt betalte skatt av en inntekt på 400 kroner (300 kroner på landet) eller levde i formuesfellesskap med menn med tilsvarende inntekt. Marie tjente nok til å bli hørt også her.

Det store flertallet av enslige kvinner måtte imidlertid vente til 1913. Først dette året fikk kvinner stemmerett på samme vilkår som menn. Begge kjønn mistet imidlertid retten til medbestemmelse hvis de mottok fattigunderstøttelse.

Jobbetid og dyrtid under første verdenskrig

I demonstrasjonstogene var imidlertid demokratiet reelt nok. Her var en stemme en stemme, og det stiltes ingen krav til god økonomi for å delta, snarere tvert om. Den 7. juni 1917 rapporterte byens røde avis, *Iste Mai*, om «En vældig og alvorlig dyrtidsdemonstration» som hadde funnet sted i Stavanger og flere andre steder i landet. Bakgrunnen for demonstrasjonen var i følge avisen at i de siste «(...) 3 aar har grosserere, detaljister, husspekulanter, aktiejobbere, skibsredere og spekulerende bønder og opkjøpere plyndret og aagret paa det arbeidende folk.»

Verdenskrigen hadde skapt en høykonjunktur for hele det nøytrale

Norge. Gjennomsnittlig inntekt per innbygger steg med over 200 prosent i årene fra 1914 til 1918, men stigningen var langt fra jevnt fordelt. Mange av de som trakk opp snittet hadde tjent seg styrtrike på skipsfart og aksjespekulasjon. De som hadde penger å plassere i aksjemarkedet opplevde at skipsaksjene seksdoblet sin verdi, og eide man en båt som kunne frakte ett tonn kull over de mest farefulle strekningene i Nordsjøen, kunne man øke satsene fra 4 kroner og 60 øre i 1913 til 260 kroner i juni 1917.

Den såkalte «jobbetiden» var særlig opphetet i eksportrettede byer som Stavanger. Arméenes behov for proviant førte til en sterk etterspørsel etter den holdbare og lett håndterlige hermetikken, og de 46 hermetikkfabrikkene byen hadde hatt i 1914 økte til 62 i 1918. «Neppe nogen norsk industrigren har staat sterkere i jobbingens tegn end hermetikkindustrien – det maatte da være skibsbyggeriene (...)», ble det uttalt fra bransjehold.

Med krigen blomstret også rederivirksomheten. Stavangerskip i utenriksfart økte sin nettotonnasje fra 39 738 i 1914 til 44 213 i 1916, og gode forhold for rederiene ga i sin tur fulle ordrebøker ved skipsverftene. Nye arbeidsplasser ble etablert, bedrifter sloss seg imellom om folk og unge arbeidstakere fikk lønninger som eldre folk bare kunne drømme om ett år tidligere. De av disse som fant veien til pensjonatet i Hjelmelandsgaten 1 måtte rimeligvis også betale mer enn før.

Maries inntekter på pensjonatdriften økte fra 900 kroner i 1914 til 1 900 kroner i 1916. Sammenlignet med lønnsøkningen til de andre beboerne i Hjelmelandsgaten 1, var dette en solid inntektsvekst. I snitt steg årsinntekten per skatteyder i huset fra 1 073 kroner til 1 314 kroner i samme periode.

Pengerikdommen vokste, men vareutvalget minsket på grunn av krigen, og prisene steg til det tre - og firedobbelte. Samlet sett økte de totale levekostnadene med 156 prosent. I realiteten betydde dette svekket økonomi for de aller fleste. Verst var det for de som måtte basere seg på ytelser fra det offentlige. Satsene her holdt ikke på noen måte tritt med den voldsomme inflasjonen, og tilstanden ble betegnet som «svært trykkende (...) for gamle og utslitte mennesker, samt de mindre arbeidsdygtige individer og folk med fast løn.» Våren 1916 slo Statistisk Sentralbyrå fast at folk som «arbeider i andres brød, lever dårligere, ganske betenkelig dårligere enn før.»

«Dyrtiden» ble også spesielt merkbar i Stavanger. Stavanger ble en av landets dyreste byer å leve i – noe som blant annet gjenspeilte seg i de mange dyrtidsbidragene. Utdelingen av rabattmerker, som ble bevilget etter søknad og kunne brukes som betaling hos kjøpmennene, var høyere i Stavanger enn noe annet sted.

Hjelmelandsgaten 1 ble rammet sent, men hardt, av dyrtiden. I krigens første år kunne Marie kompensere for prisøkningene med økte husleie- og losjisatser. Akutt boligmangel fra 1915 gjorde at det var mange såkalte «husville» som var ute etter tak over hodet, og prisene føk i været.

År	Nominell inntekt	Realinntekt (2009-verdier)	Nominell formue	Realformue (2009-verdier)	Konsumprisindeks (1998=100)
1914	900	43 512	9 000	435 115	2,6
1915	1 500	62 850	6 500	272 350	2,6
1916	1 900	66 342	8 500	296 792	3,6
1917	1 350	37 710	3 700	103 353	4,5
1918	1 050	20 950	3 700	73 824	6,3

Myndighetene satte imidlertid i 1916 en effektiv stopper for muligheten til å ta seg bedre betalt ved å innføre husleiereguleringer, for å forhindre at leieprisene skulle komme fullstendig ut av kontroll. Det var Arbeiderpartiet, med Adam Egde-Nissen i ordførerstolen, som innførte ordningen. Kommunevalget samme år hadde gitt dem 43,1 prosent av stemmene.

Husleiereguleringene var et kraftig offentlig korreks som fikk umiddelbare konsekvenser for Marie. I tabellen nedenfor ser vi at Maries nominelle skattepliktige inntekt og formue synker betraktelig i 1917. Omregnet til realinntekt og ditto formue, med utgangspunkt i 2009-verdier, viser inflasjonsjusteringen en betydelig økonomisk nedgang.

Husleiereguleringen er den mest sannsynlige forklaringen på Maries inntektsfall. En alternativ forklaring kunne naturligvis vært en nedgang i antall pensjonatgjester, men dette er langt mindre sannsynlig. De årlige kommunale folketellingene opphørte etter 1915, og det finnes ingen oversikt over antall beboere eller pensjonatgjester i de tre siste krigsårene, men antallet skatteyttere tilknyttet Hjelmelandsgaten 1 var stabilt under hele verdenskrigen (antallet økte snarere med 2 i 1918). Arbeidsmarkedet var dessuten svært godt, hvilket gjorde det attraktivt å komme til byen. Disse måtte sågar ha et sted å bo. For de øvrige beboerne i Hjelmelandsgaten 1 pekte pilene videre kun oppover, med en inntektsstigning fra 1 073 kroner i 1914 til 2 893 kroner i 1918 i årlig gjennomsnitt.

Marie var naturligvis ikke den eneste huseieren som ble rammet av husleiereguleringene. Kanskje var det også «selveierbyen» Stavanger som svarte Arbeiderpartiet tilbake ved neste kommunevalg – godt hjulpet av «bedehusbyen» Stavanger, som sikkert kunne styre sin begeistring for Arbeiderpartiets programfestede forslag om å ta bort religionsundervisningen i skolen. Arbeiderpartiet måtte i hvert fall nøye seg med 27 prosent av stemmene i 1919.

Marie, som både var huseier og kristen, ga vanligvis sin stemme til Venstre, men dette året gjorde hun kanskje et unntak og stemte på partiet Huseierne. Interessegruppen, som dannet sitt eget parti i forkant av kommunevalget, hadde opphevelse av husleiereguleringene som sitt eneste mål og fikk 18,9 prosent av stemmene i Stavanger.

Inflasjon og inntektssvikt hadde på få år forverret Maries økonomi radikalt. De oppsparte midlene hun hadde ved krigens begynnelse ble fortært av reelt verdifall og vanlig forbruk – skjønt det var få varer å få kjøpt i butikkene, og de få som fantes kunne bare handles i begrenset kvanta.

I Julianes butikk ble vareutvalget stadig mindre, mens konkurransen fra kooperativene vokste. Forbrukersamvirket fikk trolig forsterket sin markedsposisjon som følge av krisetiden, og allerede i 1917 var det kroken på døren for Julianes kolonialbutikk.

Kullinnskrenkninger ble innført over hele landet samme år, og i 1918 ble det utstedt rasjoneringskort for brød, mel, sukker og kaffe. Hver person fikk kjøpe 200 gram mel per dag – eller tilsvarende mengde brød – og inntil 1 kg sukker og 250 gram kaffe i måneden.

Melk var stadig mangelvare. Køene var lange utenfor melkeutsalgene, og ikke alle fikk tak i den melken de trengte: «Der går et stille tog igjennom byens gater», skrev en journalist i Stavanger Aftenblad:

«Det er en rekke bekymrede husmødre og ditto fedre, unggjenter og unggutter. Alle sammen lurar seg forbi hushjørnene med melkespannet enten innpakket i et papir eller også bortgjemt under sjalet eller trøyen; man lukker liksom øynene og drømmer at det ikke er noen andre enn meg som er ute etter melk.»

Matvaremangel og høyt prisnivå førte også til gradvise endringer i kostholdet. Forbruket av melkeprodukter, egg og kjøtt gikk ned, og vanlig margarin fikk en upopulær innbytter i hvaloljemargarinen – «med de hvite små klumpene av harskt fett som klistret seg til ganen og måtte skrapes bort med fingeren.» Flere medisinerere mente at omleggingen i kostholdet førte til sykdom og viste til en påfallende stigning i antallet tilfeller av kolera og diaré. Bekymringen ble imidlertid snart avløst av en i omfang langt større trussel.

Spanskesyken

På tampen av krigen, den 3. april 1918, ble de første tilfellene av den livsfarlige influensaen spanskesyken registrert i Norge.

Spanskesyken skilte seg fra de årlige influensaepidemiene ved at viruset totalt endret arvemateriale, slik at få eller ingen hadde immunitet mot det. Godt utbygde jernbanenettverk og dampskipsruter sørget for at hele verden, med unntak av Russland og de fleste land i Afrika sør for Sahara, erfarte spanskesyken i løpet av våren og sommeren 1918. De mange krigsflyktningene og troppebevegelsene i Europa, USA, Afrika og Asia er trolig også viktige faktorer for å forklare den relativt raske og omfangsrike spredningen.

Halvparten av Norges befolkning på 2,4 millioner ble sannsynligvis smittet, og mellom 13 000 og 15 000 mennesker mistet livet – i snitt rundt 150 mennesker hver dag. De fleste døde i løpet av fjerde kvartal 1918, men den høye dødeligheten varte langt inn i 1919. På verdensbasis mistet minst 50 millioner mennesker livet.

*Hjelmelandsgata 1
i 2012. Foto: Stine
Bjørk Storhaug*

Da spanskesyken nådde Stavanger, bevilget kommunen en halv flaske konjakk til hver familie i et desperat forsøk på å stoppe viruset. Det var brennevinsforbud i hele landet, og i Stavanger stod avholdssaken spesielt sterkt. Her var samtlige bevillinger for skjenking og salg av alkohol inndratt fra 1. januar 1918, med unntak av direktesalg av øl fra lokalene til Tou Bryggeri. I mangel av bedre botemidler, ble konjakk på resept også unntatt fra bestemmelsen, men den medisinske virkningen uteble.

Den 20. juli 1918 kom det dystre utfallet faretruende nær Hjelmelandsgaten 1, da 30 år gamle Paul Mjaavatn i Haukeligaten 11 ble den første i nabolaget som døde av spanskesyken.

Det tok bare om lag 30 timer fra smitten ble overført til de første symptomene viste seg, og da feberen kom, inntraff døden gjerne i løpet av noen få timer. På tross av det raske forløpet, rakk viruset likevel å spre seg. Syv andre menn og seks kvinner tilknyttet St. Johannes menighet skulle miste livet før sykdommen ebbet ut på Storhaug i januar 1919.

Spanskesyken var dramatisk, men kortvarig. Samtlige beboere i Hjelmelandsgaten 1 ble spart, men de slapp ikke unna den sykdommen som, tross mindre smittsom, tok livet av flest naboer og nordmenn på denne tiden. Bare i løpet av de seks månedene spanskesyken herjet rundt Hjelmelandsgaten 1, og tok livet av fjorten mennesker i omkringliggende hus og hjem, tok lungetuberkulose, eller tæring, livet av nesten dobbelt så mange.

Avslutning

Det nye århundret åpnet godt. Fremtidsutsiktene var lyse for kjernefamilien Hansen, bestående av to voksne og to barn, som nylig hadde installert seg i sitt nye hus i Hjelmelandsgaten 1. Økonomien var i orden og alles helse i behold. Johan Bernard Hansens død i 1902 forandret familiens økonomiske og sosiale fundament, men den private rystelsen kom i en tid der pilene rundt pekte oppover. Byen utenfor var i vekst og opplevde gryende velstand – basert på hermetikk og skipsfart. Oppgangen kom også Hansen-familien til gode gjennom Maries pensjonatvirksomhet. Perioden fram til 1914 sett under ett var en tid med framgang på flere felt. Boligstandarden ble hevet og tjenestetilbudet i nærmiljøet var mangfoldig, men med første verdenskrig kom en rekke problemer for beboerne i Hjelmelandsgaten 1. Hvordan ville 1920-årene utvikle seg?

Alle som er interessert i å lese hele masteroppgaven kan låne den på biblioteket til UiS, eller søke den opp over internett på nettsiden www.bibsys.noluis, og søke på navnet Stine Storhaug. Oppgaven vil komme opp som en pdf-fil som kan lastes ned. Her finnes også et komplett noteapparat til kilder og litteratur som forfatteren har anvendt i artikkelen.

Bibliografi

Kilder og litteratur

Både muntlige og skriftlige primærkilder, samt et bredt utvalg sekundærlitteratur, er benyttet som kildegrunnlag for å nøste opp i Hjelmelandsgaten 1s historie. Nedenfor nevnes de viktigste:

Muntlige kilder: Opplysninger via telefonsamtaler og e-postkorrespondanse med tidligere beboere: Vesla Verlesen, f. 1930, og Tove Bøttger Hebæk, f. 1943 – begge etterkommere av husets eiere i gjeldende periode, henholdsvis barnebarn og oldebarn.

Skriftlige primærkilder: De benyttede skriftlige primærkildene er kommunale og statlige folketellinger, byskattelister, panteregister/pantebok, branntakstprotokoller, kirkebøker og historisk statistikk.

Sekundærlitteratur: Litteraturlisten omfatter hovedsakelig lokal -, by - og regionalhistorie, okkupasjonshistorie, levekårs litteratur og oppslagsverk.

Skriftlige primærkilder:

Byarkivet i Stavanger:

Kommunale folketellinger for Stavanger 1901-1916

Skattelister for Stavanger 1900-1950

Adressebøker for Stavanger 1900-1950

Statsarkivet i Stavanger:
Firmaregister v/ Torkel Thime
Pantere register/grunnbok og pantebøker

Riksarkivet i Oslo:
Folketelling for Stavanger 1920 og 1930 (begrenset innsyn)

Det norske utvandrersenteret i Stavanger:
Folketelling for Stavanger 1875 og 1885

Internettressurser:
www.digitalarkivet.no: *kirkebøker for Stavanger/St. Johannes, folketelling for Stavanger 1900 og 1910*
www.ssb.no: *historisk statistikk*

Muntlige primærkilder

Hebæk, Tove Bøttger (f. 1943): barnebarn av Anna Elisabeth f. Hansen (1888-1963)
Vetlesen, Vesla (f. 1930): datter av Peder Håkon Jarl Hansen (1890-1986)

Sekundærlitteratur

Bergsgård, Unnleiv (red.) og Haaland, Anders: *En by tar form. Stavangers bebyggelse 1815 - 1940*. Stavanger (1999): Wigestrands samarbeid med Stavanger Arkitektforening

Blom, Kari: *Norsk barndom gjennom 150 år. En innføring*. Bergen (2004): Fagbokforlaget

Bøe, Jan Bjarne: *Bildene av fortiden. Historiedidaktikk og historiebevissthet*. Kristiansand (2002): Høyskoleforlaget

Danielsen, Rolf (red.): *Stavanger mellom sild og olje: Hermetikkbyen 1900-1940*. Bind I/II. Stavanger (1988): Dreyer

Imsen og Winge: *Norsk historisk leksikon. Kultur og samfunn ca. 1500 - ca. 1800*. Oslo (1999): Cappelen Akademisk Forlag

Johnsen, John G. og Roalkvam, Gunnar M.: *Storhaug bydelsleksikon*. Stavanger (2001): Mesi Forlag AS/ Storhaug historielag

Johnsen, John G.: «Iddisane som kulturhistorisk minnebok og forskningsfelt». Fra *Stavanger Museums årbok*, årg. 97. Stavanger (1987): Stavanger museum

Kaldal, Ingar: *Frå sosialhistorie til nyare kulturhistorie*. Oslo (2002): Samlaget

Molaug, Svein: *Da jeg var barn – og verden var en ganske annen*. Oslo (1993): Andresen og Butchenschön

Rogan, Bjarne (red.): *Norge anno 1900. Kulturhistoriske glimt fra et århundreskifte*. Oslo (1999): Pax

Sivertsen, Halvor: *Oppvekstkår i Stavanger mellom to verdenskriger*. Stavanger (1997): Verbum Grafiske

Stabenfeldt, Nils: *Stavanger. Utsigt over byens historie og næringsliv*. Stavanger (1912): Dreyer

Stenseth, Bodil: *Nr. 13 - en vestkantfortelling*. Oslo (2010): Aschehoug

Torget 7 – «Hauge på Torget»

Gunnar A. Skadberg

*Eksteriør «H.
Hauge & Co.»
april 2012.
Foto: Gunnar A.
Skadberg*

Innledning

I januar 2012 fikk vi nyheten om at «Hauge på Torget» skulle opphøre fra august samme år. Stavangerfolk med noen år på nakken føler tristesse og vemod når tradisjonsrike butikker som f.eks. «Malden på Torjå», «Holgeresen i Østervåg» og «Osta Johnsen i Nygadå» opphører å eksistere – og nå også «Haug'en». Det er tid for å se seg tilbake. Vi ser da at også hva gjelder Torget 7, har tidene skiftet og med dem eiere og næringsdrivende på denne adressen. «Alt har sin tid», står det vissnok i en gammel bok med svarte permer.

Forbildet for Kiellands «Worsegaarden»

Tomten der Torget 7 (br. nr. 440) befinner seg i dag, tilhørte Alexander L. Kiellands fantasiprodukt «Worsegården», der skipper Worse og madam Torvestad hadde sine boliger i Kiellands romaner. «Worse eiede en gammel vidløftig Handelsgaard der omfattede hele Kvartalet ved Torvet og endte i et

stort femetages Søhus ud mod Vaagen», skriver Kielland i romanen «Skipper Worse» om «Worsegaarden», bygningskomplekset omkring virkelighetenes Torvet 7 og 13. Hovedbygningen (nr. 13) lå mot Torget og hadde tilhørt forfatterens oldefar, «gamlekonsulen» Gabriel Schanche Kielland. Mot sjøen lå et prangende femetasjes sjøhus og i «Bagbygningen» (Torvet 7) holdt «Pitter Nilken» til med sin krambod ut mot Worsesmauet («Lindhallsmauet»). Det forteller noe om gjennomslaget som Kiellands romaner har hatt at vi like gjerne kaller smauet nord for «Worsegaarden» for «Worsesmauet» selv om det offisielt heter Lindahllssmauet.

Torvet 7's eldste historie

Vi vet ikke hvor langt tilbake i tid det har stått hus på eiendommen der Torget 7 er plassert i dag, men i 1612 ble denne eiendommen med påstående hus solgt av domkapitlet til kjøpmann Christen Trane som siden solgte eiendommen videre til kjøpmann Johan Prah. «Jacob Kielland & Søn» eide Torvet 13 fram til 1851 da dette huset ble kjøpt til neddriving av

På denne tegningen som er laget på grunnlag av et fotografi tatt etter 1865, ser vi at fengselsbygningen med rettslokalet har fått plass vis å vis Domkirken. Foran inngangen til kirken ligger det såkalte Fogd Holms hus der politikammeret holdt til. Sprøytehuset og Sjømannsskolen ligger til venstre for Holms hus, mens Torvet 5 («Mortvedt-huset») og Torvet 7 («Hauge på Torget») ligger sentralt i bildet. Tegning: Gunnar Wareberg. Statsarkivet i Stavanger

kjøpmann Andreas Cederbergh som satte det opp i Verksgate 31 der Det norske misjonsselskap fikk leie lokaler til sin misjonsskole (1859-1864) før denne skolen ble flyttet opp på Egenesløkkene. Dermed fikk Torget 7 en mer synlig og dominerende posisjon ved Torget.

Med sikkerhet kan vi følge innehaverne av brannnummer 440, Torget 7-eiendommen, tilbake til 1801. Da var det baker Jens Saxe Lindahl (1777-1842) som bodde der med sin familie og sitt tjenerskap. Disse var: Kona Anna Catharina Olsdatter Dahl (1774-1834), sønnen Michael (1 år) Lene R. Dahl (29), konens ugifte søster, Michael Saxe (54), konens morbror, forhenværende skipskaptein som «lever af sine midler», Cornelius E. Saxe (13), «af Familien» og tjenerne Jens Olsen (27), Elling Svensen (19), innrullert matros Knud Grønnestad (15), Guri Jakobsdatter (22) og Karen Olsdatter (22).

OVERSIKT OVER EIENDOMSFORHOLDENE

Trolig har eierforholdene for eiendommen der br. nr. 440 ligget vært som følger før Jens Saxe Lindahl overtok den: (Eierforhold satt opp på grunnlag av opplysninger i Elgvins «En by i kamp» og «Samlinger til Stavangers historie bind IV».)

- 1) Kirkegods, sluttelig disponert av biskop Hoskold Hoskoldson, fram til 1537
- 2) Lensherre Erik Rosenkrantz som overtok godset etter at kongen hadde slått det under staten etter reformasjonen i 1537
- 3) Kjøpmann Christen Trane kjøpte kapittelgods ved Torget i to omganger, først i 1591 av lensherre Erik Rosenkrantz og deretter av Bertel Lampe i 1612
- 4) Elisabeth Trane, gift med byskriver Søren Godtzen, ca. 1650
- 5) Elisabeth Godtzen, gift med Morten Seehusen, ca. 1656
- 6) Johannes Margrethe Leigh (datterdatter av Elisabeth Seehusen), gift med Lauritz Smith, ca. 1712.
- 7) Lars Smith, kjøpmann ca. 1773
- 8) Gabriel Schanche Kielland ca. 1783

Familien Lindahl

Mens baker Lindahl eide eiendommen ved Torget, bestod huset i 1807 av en toetasjes tømmerbygning med steintak. Grunnarealet var på 23 x 13 alen (ca. 14,5 x 8,2 m.), og huset inneholdt 8 værelser og 26 fag vinduer, 3 kakkelovner samt kjøkken med skorstein, bakerovn, en innmuret kobberkjel og kjeller. I tillegg lå det et sjøhus og fire pakkboder mot vest, altså mot Vågen.

*Nils Petter Thesen
har malt sitt navn
på den ene vegg
på loftet i Torget 7
rett før avreise fra
Stavanger i 1869.
Foto: Gunnar A.
Skadberg*

Sjøhuset hadde en grunnflate på hele 33 x 13 alen (dvs. 20,8 x 8,2 m.). Familien Lindahl hadde for øvrig sitt landsted ved Hillevågsstrømmen.

Ved siden av hovedbygningen og sjøhusene ved Torget ble det i 1827 oppført nytt bakeri og vognhus ved eiendommen (br. nr. 448, siden Torvet 3). Ved enden av det som i dag heter Lindahlssmauet strakte en trebrygge («Byfogdbryggen») seg ut i Vågen.

Det var ekteparet Lindahls sønn, Hans Jensen Lindahl (f. 1803), som overtok eiendommen og bakeriet på Torget etter faren (tinglyst skjøte 30. januar 1832). Hans Lindahl opptrer også med titlene grosserer og borgermester. Mot slutten av 1840-årene leide Lindahl ut lokaler til de to smedene Ole Gabrielsen og Thore Pedersen Oftedal på sin eiendom ved Torvet.

Familien Thesen

10. desember 1849 fikk kjøpmann Iver Berntsen Øvregaard fra Sørbo i Klepp (1811-1885) skjøte på Torvet 7. I 1852 (tinglyst 13. september) solgte han imidlertid denne eiendommen for 4000 spesidaler til handelsborger og skipsreder Arnt Leonard Thesen fra Larvik (1816-1875) og Anne Katrine («Trine») Margrete Brandt (født i Fredrikstad i 1819). Familien Thesen kom til Stavanger fra Christiania i 1845, og A. L. Thesen fikk handelsborgerskap her 1. desember dette året.

I 1847 kjøpte A. L. Thesen br.nr. 449, det såkalte «Philahuset», et hus handelsmann Thomas Bugge Phil (1793-1863) hadde overtatt etter sviger-

foreldrene, byfogd Olaus Andreas Løwold og Anna Sophia Albertina Kruse. Phil hadde også tillatelse til å drive hotell i sitt hus på Torget. (Huset lå øverst på Torget, vis à vis smijernsgjerdet mot Kongsgård).

Thesen bodde i Phila-huset fra 1847 og drev samtidig sin forretning «Thesen & co» fra dette huset, der han også leide ut rom til baker Ole Olsen Nyemann fra Bergen og politibetjent Høydahl. I 1850 bestemte imidlertid Stavangers reguleringskommisjon at Thesens hus måtte rives grunnet utvidelse av Torget, begrunnet med en sikkerhetsforanstaltning ved brann. Thesen krevde 6000 spesidaler for hus og tomt, men kommunen nektet å betale så mye. I stedet søkte da Thesen om å få bygge på sitt hus på «havetomten», men på ny fikk han avslag.

Den 20. august 1851 vedtok formannskapet at Thesen måtte avstå hus og eiendom til det offentlige. Kommunen betalte 4800 spesidaler til A. L. Thesen, det samme som Thesen & Co. hadde gitt for eiendommen i 1847. Både «Philahuset» (overtatt av Stavanger kommune gjennom tinglyst skjøte 3. november 1851 før det ble «nedrevet og borttaget»). Også det gamle Torvet 7 ble revet i 1852, og Arnt Leonard Thesen var byggherre for det nye huset som samme år reiste seg på Torget (Torvet 7, siden: «Hauge på Torvet») og som ble tilknyttet et eldre hus som lå nærmere sjøen, der det før hadde gått en kjerrevei mellom husene.

Bygningens sentrale plassering på Torget gjorde den velegnet til offentlige oppslag. I september i 1857 kom et opprop fra Stavanger Havnecommission, undertegnet av havnefogd Thomas Natvig, der det heter: «Stormvarsel! Tilfølg Havnecommissionens Forordning, en sort Kugle blive heist paa Flagstangen paa Torvebyggen, naar Telegram indløber, som varsler Storm. Telegrammet vil blive opslaaet paa d'Herrer Thesen & Co.s krambodvindu paa Torvet.»

Av ekteparet Thesens barn har jeg funnet disse, alle født i Stavanger. (Familien skal ha hatt i alt 12 barn hvorav to døde som små. Fødestallene er hentet fra folketellinger som ofte er unøyaktige hva angår disse årstallene):

- 1) Hjalmar (1846).
- 2) Hildur (1848).
- 3) Rolf (1848).
- 4) Ragnvald (1849).
- 5) Gyda (29.12.1851).
- 6) Nils Petter (1852) som har skrevet «N. P. Thesen 14/7-1869» på tømmerveggen på loftet i Torvet 7 da han var 17 år.
- 7) Blanca (1853).
- 8) Charles Vilhelm (1855).
- 9) Alfhilde Leonore (1857).
- 10) Theodor Fredrik (1859).
- 11) Sigurd (1860).

Familien Thesen hadde i 1865 to tjenestepiker (Sofie Larsen fra Bergen på 33 år og Serine Larsdatter fra Bjerkreim på 36 år) og en husjomfru (Jakobine Regine Linde fra Bergen på 27 år).

I huset bodde også Arnt Leonards bror, handelsmann Fredrik Wilhelm Thesen, (født i Fredrikshald i 1811). Hans kone het Ane Marie Nielsdatter Hammer (født i Larvik 1816) – og deres barn (alle født i Stavanger) var:

- 1) Einar (1846).
- 2) Alvilde Marie (1849).
- 3) Dorteia Schlytter (14.07-1849)
- 4) Frederikke Vilhelmine (1859).

Hos denne familien losjerte også «skoledicipel» og Alexander L. Kiellands klassekamerat på Kongsgård, Hans Jørgen Peter Brinch. Han var født i Egersund i 1848 som sønn av handelsmann Carl Ferdinand Kaltenborn Brinch. Familien til Fredrik Wilhelm Thesen hadde to tjenestepiker: Ida Sofie Hansdatter (født i Egersund og 21 år i 1865) og Ingeborg Jakobsdatter (født i Egersund og 21 år i 1865.) I 1854 ble Fredrik Thesen valgt til rodeformann for Uhrens rode mens broren Arnt Leonard satt i bystyre og formannskap i årene 1856 til 1862. Der arbeidet A. L. Thesen bl.a. for å heve lønnen til vekterne. Formannskapsprotokollen forteller også at han solgte «ildtøi» til Formannskapslokalet. I årene 1859-1862 var Arnt Leonard Thesen formann i Stavanger Handelsforening.

De to brødrene Thesen drev sitt handelsfirma fra huset på Torget. Firmaet tjente meget godt under Krimkrigen (1851-1854) og eide etter hvert briggene «Cerez», «Gazellen» og «Trafik», skonnertene «Albatros» og «Iris», barkene «Sir Robert Peel» og «Byfoged Christensen» og galeasen «Donau» (som forliste i 1866). Seinere feilinvesteringer innen tømmer- og kornhandel på Østersjøen brakte firmaet inn i store vansker etter at øket amerikansk kornproduksjon senket prisene på verdensmarkedet. Til slutt solgte A.L. Thesen & Co. korn med økonomisk tap, og dette var sterkt medvirkende til at firmaet gikk konkurs i 1868. Da var, ifølge «bostyrets beretning», selskapets passiva taksert til 160 000 spesidaler, noe som tilsvarer ca. 9 millioner kroner i dagens pengeverdi.

Like før konkursen i 1868 bevilget A.L. Thesen & Co. pengemidler til arrangementet av den store Landsregattaen som ble avholdt i Stavanger i august dette året. Rolf Thesen, født 1848, fikk for øvrig en fjerdepremie under Landsregattaen i Stavanger. I konkursberetningen for A.L. Thesen & Co. heter det bl.a.: «I Aaret 1845 begyndte A. og F. Thesen en handel med korteverar [en mengde varer av ulikt slag som ikke veies eller måles, men selges stykke- eller dusinvis som f.eks. knapper, kammer og sakser] under firma A.L. Thesen & Co. Nærmest paa grund af manglende konkurranse dreves forretningen med saadant held, at firmaet efter eget opgivende i 1857 var eier av ca. 25 000 spd. Omkring denne tid begyndte firmaet at

drive skipsrederi.» Men firmaet drev altså også sildehandel og kornhandel ved siden av småhandelen med kortevarene.

Arnt Leonard Thesen var 52 år i 1868, men han ville ikke la seg knekke av konkursen. Gjennom sin venn og byens britiske konsul, Wilhelm Severin Hansen, søkte Thesen om tillatelse til å slå seg ned i en britisk koloni. Ved hjelp av broren, skipskaptein Mathias Theodor Thesen, og konas og barnas oppsparte pengemidler klarte Arnt Leonard Thesen å kjøpe tilbake firmaets skute «Albatros» fra konkursboet. Ved hjelp av denne skuten planla familien Thesen utvandring til New Zealand etter at viskonsul Wilhelm S. Hansen hadde skrevet et anbefalingsbrev for familien til britiske myndigheter. To av Thesens sønner ble igjen i Stavanger for å fullføre skolegangen før de fulgte etter familien sørover. Det var den 27 år gamle Hans Thesen, sønn til Mathias Theodor Thesen, som påtok seg å føre «Albatros» på farktoppdragene mellom Cape Town og Knysna. Hans Thesen ble begeistret for naturen ved Knysna som bestod av skogkledde åser omkring en lun elvemunningslagune. Hans Thesen klarte å overtale sin storfamilie til å bosette seg permanent i Knysna. Og dit ankom «Albatros» med familien Thesen 8. april i 1870. Den planlagte ferden mot New Zealand ble altså oppgitt, og familien Thesen slo seg ned i Knysna, der Arnt Leonard opprettet firmaet «Thesen Company».

Fredrik Wilhelm Thesen ble som nevnt værende igjen i Stavanger med sin familie etter at brødrene utvandret. Folketellingen for Stavanger i 1875 opplyser om at følgende personer bodde i andre etasje i Torvet 7 dette året: Handelsmann Fredrik Wilhelm Thesen, (født 1811 i Fredrikshald), Anna Maria (kone født i Larvik 1817) og deres barn Alvilde Mari (f. 1850 i Stavanger) og Fredrikke Wilhelmine (født i Stavanger i 1860). Tjenestepike i 1875 var Ingeborg Marie Christiansdatter Aarrestad fra Sokndal. Fredrik Wilhelm Thesen døde i Stavanger i 1882.

I 1875 leide for øvrig sorenskriver Hilmar Martinus Strøm (fra Trondheim) husvære i Torget 7 sammen med sin husstand på ni personer som bestod av hans kone, Anna Rønneberg Strøm, født i Ålesund i 1812, hans søster Henriette Marie Strøm, forhenværende lærer, født i Trondheim i 1819, hans brorsønn, Hilmar Martinus Strøm, som tok artium på Kongsgård, født i Flakstad i Lofoten i 1857, hans brorsønn Christian August Strøm som gikk på styrmannsskolen, født i Flakstad i Lofoten i 1855, Christine Rønneberg, tilreisende, søster til fru Strøm, født i Ålesund i 1814, Hanna Rønneberg, tilreisende, søster til fru Strøm, født i Ålesund i 1816, Tobine Bertine Svendsen bodde på kvistværelse, tjenestepike, født i Sokndal i 1847 og Anne Pauline Jacobsen, bodde på kvistværelse, tjenestepike, født i Sokndal i 1855.

*Arne og Martin
Haabeth, to av
«Brødrene Ha-
abeth» som drev
forretning i Torvet
7 på slutten av
1800-tallet. Foto:
Privat*

Brødrene Haabeth

Brødrene og kjøpmennene Haabeth, Arne, Martin og Svend fra husmannsplassen Haabeth under Høyland prestegård, kjøpte eiendommen av The-sens konkursbo i 1882 (tinglyst 12. desember) for 33 000 kroner. Brødrene var sønner av lærer og husmann under Høyland prestegård Torkel Ådneson Haabeth (1818-1893), den eneste husmannen i Norge som ble valgt til ordfører. Han tok initiativ til, og engasjerte seg også sterkt i en thranitterforening i Høyland i 1851. Han var gift med Ingeborg Svendsdatter Heigre (1826-1917).

Arne Haabeth var som Arne Garborg døpt Ådne. Også Arne Haabeth var en gluping som tilliks med sin navnebror drev selvstudium for å tilegne seg kunnskaper som gikk ut over den lærdom omgangsskolen kunne tilby ham. Han var født i Høyland 1849. Som 17-åring fikk han arbeid hos kjøpmann Sivert Kvale i Haugesund. Etter fire år i Haugesund drog han til den tyske byen Danzig for å få bedre innblikk i større forretningsdrift enn det den vesle vestlandsbyen kunne tilby, men da den fransk-tyske krig børt ut i 1870, drog han tilbake til Haugesund.

I 1876 etablerte Arne Haabeth forretningen «Brødrene Haabeth» i Stavanger sammen med brødrene Martin og Svend. Forretningen omfattet detaljhandel av kolonial- og manufakturvarer, men snart spesialiserte firmaet seg også på emigrantagentur og opprettet en filial i Trondheim. Firmaet knyttet også forbindelser til Aalgaards Uldspinderi, og siden giftet Arne og Martin seg med hver sin datter av innehaveren og gründeren av dette fabrikkianlegget, haugianeren Ole Nielsen fra Prestegårdshagen i Hjel-meland. Fra 1888 var det «Brødrene Haabeth» som tok seg av omsetningen av varer over hele Norge fra Uldspinderiet på Ålgård.

I 1883 ble detaljhandelen i Torget 7 overdratt fra brødrene Haabeth til H. Hauge & Co.

TORGET 7 I FOLKETELLINGEN FOR 1885

- 1) Hilmar Martinius Strøm, sorenskriver, født i Trondheim i 1817
- 2) Therese Margrethe Rønneberg strøm, kone, født i Ålesund i 1812
- 3) Henriette Marie Strøm, søster, født i Trondheim i 1819
- 4) Sara Knudsen, tjenestepike, tjenestepike, født i 1856
- 5) Signe Asbjørnsen, tjenestepike, født i 1852
- 6) Arne Haabeth, kjøpmann, født i Høyland i 1849
- 7) Olava Nilsen Haabeth, kone, født i Gjesdal i 1864
- 8) Ingrid, Haabeth, datter, født i Stavanger i 1885
- 9) Mathilde Johnsen, tjenestepike, født i Stavanger i 1868
- 10) Marie Knudsen, tjenestepike, født i Stavanger i 1865
- 11) Svend Haabeth, kjøpmann, født i Høyland i 1851
- 12) Henrik Elias Gabrielsen, kontorfullmektig, født i Sokndal i 1848

«Hauge på Torvet»

Halvor Pedersen Hauge

Halvor Pedersen Hauge var født på Hauge i Torvestad 29. mai 1855. Han var eldste barn av gårdbrukerparet Peder Halvorsen (1829-1898) og Anna Sofie Eriksdatter (1833-1910). Allerede som 13-åring deltok Halvor i vintersildfisket, og som 16 åring tok han et tak under drivgarnfisket etter makrell. Vinteren 1871-1872 fulgte han en mindre haugesundsskøyte på fiske langs Nordlandskysten. Han opplevde livet som fisker som mer enn hardt, og han søkte seg derfor en plass ved lærerseminaret i Kopervik. Siden

*Tegning av
Halvor Hauge fra
Stavanger Aften-
blad 28.1-1928.
Tegning: Stavan-
ger Aftenblad/
Henry Imsland.*

*Karikaturer fra
manufakturfor-
retningen. Teg-
ning: Stavanger
Aftenblad/ Henry
Imsland*

skaffet han seg jobb på land som handelsbetjent i skipshandelen til konsul Frithjof Eide i Haugesund.

Omkring 1880 fikk Hauge en liknende jobb i manufakturforretningen hos kjøpmann Enok Rønneberg i Skagen 8 i Stavanger. Denne stillingen åpnet for at han i 1883 skaffet seg borgerskap i Stavanger, og han overtok samme år brødrene Haabeths manufakturforretning i Torget 7.

Halvor Pedersen Hauge opparbeidet seg snart en velrenommert butikk, og han så seg etter hvert råd til å betale for ny altertavle i Torvestad kirke (malt av Frøvig). Halvor Hauge var selv døpt og konfirmert i denne kirken.

Halvor Hauge hadde et stort engasjement, og han involverte seg i skipsaksjeselskaper og var med på å grunnlegge Hillevaag Fabriker, der han også satt i direksjonen fram til fabrikken brant ned i 1911. Hauge hadde interesser i flere skipsrederier, og han var medlem av kontrollkomiteen for Stavanger Handels- og Industribank. Hauge var også samfunns- og politisk interessert, og han satt i en periode i Stavanger bystyre og formannskap, valgt fra Venstre.

Halvor Pedersen Hauge giftet seg i Domkirken 29. november 1889 med Johanne Amalia Tønnesen, født i Farsund i 1866 som datter av blikkenslager Henrik Tønnesen. Ekteparet Hauge fikk barna Harald (1889) og Astrid (1891) før Johanna Amalia døde. Halvor Hauge giftet seg andre gang med Camilla Knutsen Bakke (født i Stavanger 27.09-1879), og med henne fikk han sønnen Knut (f. 6. juni 1904). Camilla Bakke hadde vokst opp i Langgaten 9 i Stavanger. Ved folketellingen i 1900 står faren oppført som kontorist Knud Knudsen Bakke, født i Suldal i 1842. Mor til Camilla het Emilie Fredrikke. Hun var født i Stavanger i 1841.

Halvor Hauge var i besittelse av filantropiske holdninger, og han engasjerte seg således til fordel for aldershjemmet Sommerlyst og for Domkir-

TORGET 7 I FOLKETELLINGENE

1900

- 1) Halvor Hauge, kjøpmann, født på Karmøy i 1855
- 2) Amalie Tønnessen Hauge, kone, født i Farsund i 1866
- 3) Harald Hauge, sønn, født i Stavanger i 1889
- 4) Astrid Hauge, født i Stavanger i 1891
- 5) Elisabeth Torkildsen, tjenestepike, født i Stavanger i 1879
- 6) Stephan Barclay Mejdell, født på Nes i Hallingdal i 1855
- 7) Marie Mejdell, født i Stavanger i 1864
- 8) Olava Gurine Olsen, tjenestepike, født i Stavanger i 1872
- 9) Maren Gurine Knudsen, født i Stavanger i 1885
- 10) Samuel Larsen Tvetene, laborantkarl, født på Sand i 1883
- 11) Bertine Larsen, tjenestepike, født i Sokndal i 1875
- 12) Olaf Olsen, cand. pharm., født i Stavanger i 1863
- 13) Kristian Svanøe, apotekerlærling, født i Vik i Sogn i 1884

1910

- 1) Peder Kornelius Pedersen, privatpraktiserende lege, født i Stavanger 29.7-1877
- 2) Margrethe Pedersen, kone, født i Vik i Sogn 16.12-1879
- 3) Louise Vilhelmine Svanøe Pedersen, datter, født i Stavanger 28.8-1908
- 4) Margarethe Svanøe Pedersen, datter, født i Stavanger 25.3-1910
- 5) Louise Vilhelmine Svanøe, svigermor til doktor Pedersen, født i Bakke sogn pr. Flekkefjord 25.3-1848
- 6) Anna Skjærpe, kjøkkenpike, født på Nærbø 18.7-1889
- 7) Anna Fedog, barnepike, født på Gyland 4.12-1891
- 8) Louise Vilhelmine Svanøe, svigerinne til doktor Pedersen, barnepike, født i Vik i Sogn 1.5-1886

1920

- 1) Christine Roxman, syforretning, født i Bergen i 1877
- 2) Laura Kolnes, født i Håland i 1886

Knut Hauge (f. 1904) som kom inn på eiersiden i Torvet 7 etter faren, Halvor Hages død, i 1929. Foto: Privat.

kens Pleiehjem i Dronningens gate. Hauge satt også i Domkirkens menighetsråd, og han fungerte en tid som prestens medhjelper. I mange år var han også medlem av Rogaland krets av Sjømannsmisjonen. Halvor Hauge døde i lungebetennelse påsken 1929.

Fra 1900 leide «Hauge og co.» bl.a. ut lokaler til farmasøyt Stephan Barclay Mejdells apotek «Svanen» for 10 år. Den årlige leien var 2100 kroner, men apoteket ble værende i huset i flere tiår framover. Mejdell var født i Hallingdal i 1855, og han var sønn av sorenskriver Wilhelm Andreas

Mejdell. Stephan B. Mejdell var enkemann da han slo seg ned i Stavanger, og 18. mai i 1895 giftet han seg med Marie Berner, født i Stavanger i 1864. Hun var datter av skipper Joachim Berner.

Ved skjøte datert 10. desember 1929 (tinglyst 18.12.1929) fra H. Hages enke og arvinger ble Torget 7 overført til medarvingene ved halvbrødrene Harald og Knut Hauge for 120 000 kroner, forteller panteregisteret til byfogden.

Det er fortsatt Haugefamilien som eier Torget 7. Nåværende innehaver, Harald Hauge jr. er fjerde generasjon i manufakturforretningen i Torget 7 der det har vært drevet handelsvirksomhet kontinuerlig fra overtakelsen i 1883. Stadig nye leietakere har i årenes løp fått plass i huset.

Huset har trolig vært todelt og blitt sammenføyd til en enhet. I alle fall har tømmermann Lars Netland skåret inn årstallet 1836 på loftet på vegg

Reklameplakat for Hages konfeksjon.

Hauge's Konfeksjon

Moderne Herreekviperung

Etabl. 1883

Telefon 16 · Torvet
STAVANGER

Byhistorisk skilting. Foto: Gunnar A. Skadberg.

som vender ut mot Torget. Harald Hauge jr. mener at det også har gått et smalt smau mellom disse to bygningene, sjøhus og våningshus, noe som synes å bli bekreftet både av usymmetri i takkonstruksjonen i huset og av et funn av en middelaldersk brolegning, der skillet mellom de to delene trolig gikk. Dette kom fram under gravingen i forbindelse med anleggingen av byens tusenårssted i 2005. Da oppdaget en også at en mengde avfallsmasser var kastet på sjøen på sjøsiden av Torget 7 der en gammel strandlinje har gått og der B. Gundersen i mange år drev sin kolonial- og fiskebutikk. Disse massene befinner seg i dag 3-8 meter under havnivå og skal dateres.

«Hauge på Torvet»s offisielle navn i dag er «Hauge H & Co A/S».

Den 14. januar 2012 presenterte Stavanger Aftenblad denne overskriften: «Hauge på Torget: Nå er det slutt». Innehaver Harald Hauge jr. forklarte nedleggelsen med merkbar nedgang i omsetning, noe byens politikere, som ved omleggingen av Torget til byens Tusenårssted, var årsak til da de tillot at torghandlerne fikk slå seg til på Domkirkeplassen. Dermed falt bunnen ut av handelen for H. Hauge & Co. og andre forretninger på Skagen. Handelen hadde forskjøvet seg mot Østervåg, ifølge Hauge, noe direktør i Stavanger Sentrum AS, Karl Jan Søyland, sa seg enig i. Fra august 2012 er lokalene til Hauges forretning overtatt av Umoe Catering/Burger King gjennom en leieavtale som strekker seg over 15 år.

*Torget 7 fotografert i mai 2006.
Foto: Gunnar Skadberg*

KILDER

Aurenes, Ola:	Høyland gards- og ættesoge
Stavanger 1952
Elgvin, Johs.:	En by i kamp
Stavanger 1956
Erichsen, Egil Werner:	Aalgaards Uldvarefabrikker/A/S De forenede
Ullvarefabrikker D.F.U.
Oslo 1947
Jupskås, Stein Halvor:	Hauge på Torget: Nå er det slutt
Stavanger Aftenblad 14.1-2012
Kielland, Axel:	Stavanger Borgerbok
Stavanger 1935
Kjerland/Rio (red):	Kolonitid. Nordmenn på eventyr og big business i
Afrika og Stillehavet
Oslo 2009
Lund, Bernhard:	Hans Lindahl på «Hillevaag» var en av landets rikeste
håndverkere
Stavanger Aftenblad 9.12-1967
Vestbø, Magne:	Kjøpmann fra Stavanger som slo seg fram i Sør-Afrika
Rogalands Avis 12.11-1977

Wareberg, Gunnar: Notater til egne tegninger
 Upublisert. Statsarkivet i Stavanger

Aarre, Bjørn: Stavangerfamilier. Slektsoversikter
 Upublisert

Folketellinger for Stavanger 1865, 1875, 1885, 1900.
 Statsarkivet i Stavanger

Samlinger til Stavangers historie bind I-IV

Stavanger 1814-1914, Stavanger 1914

Stavanger Bystyres forhandlinger 1844-1861

Stavanger Bys industrielle og tekniske utvikling, Stavanger 1912

Avisnotiser vedrørende Halvor Hauge:

 Stavanger Aftenblad 28.5-1925

 Stavanger Aftenblad 2.4-1929

 Stavangeren 2.4-1929

 1ste mai 2.4-1929

Fra Fagerhøi til Furu gård, en kort krønike

av Reidar Frafjord

*Steingata 70 i
2012 (Foto:
Reidar Frafjord)*

Mange vil ha lagt merke til denne bygningen som ligger like bortenfor inngangsporten til krematoriet i det nordvestre hjørnet av Eiganes gravlund. Huset bærer preg av å være gammelt; det finnes angitt samme sted på et kart over Egenæs-løkkene i 1860-årene, som våningshus på løkke D2. Syd for dagens inngjerdete eiendom finner vi en brakke for kirkegårdens personale; for hundre år siden lå det både forpakterbolig, fjøs og låve på dette området med matrikelnummer *Egenæs 74*. En periode utpå 1900-tallet hadde også eiendommen adresse til Stokkaveien. Det gikk nemlig en lang oppkjørsel derfra og oppover til bygningen, i og med at hverken Steingata eller Brønnngata på den tiden var opparbeidet så langt vestover.

Våren 1917 var det tydelig at jordbruksdriften her gikk mot slutten. I en skrivelse til stadsingeniør Juell opplyser handelsreisende Johan Riis på vegne av et konsortium at man har kjøpt løkkeområdet som er betegnet *Fagerhøi*, og at man snarest mulig ønsker å komme i gang med å oppføre bolighus; det nevnes spesielt bebyggelse ved Tordenskjolds gate.

Neste illustrasjon viser løkken inntegnet på et moderne kart. Grenselinjen mot naboløkken i øst - C2 - startet i Grønnegata ved Stokkaveien og gikk syddover til krematoriehøyden. Herfra rett vestover til nåværende Holbergsgate (tidligere «Nordre Tvervei»). Linjen fulgte så Holbergsgate til Øvre Stokkavei og tilbake til Grønnegata langs Stokkaveien.

Løkken ble utover på 1900-tallet bebygget med ca. 60 bolighus. Eiendommen Steingata 70 er merket med rød stjerne.

Hvem tilhørte familien som avsluttet gårdsdrift på løkke D2 og, som vi skal høre, faktisk flyttet østover til Furu gård, Bekkestua i Bærum, for 93 år siden? «Matrikul over Stavanger by, 1900», opplyser at eieren het Torger Kommedal. Han ble født i Kommedal i Frafjord 06. 06.1862, dro tidlig ut til bylandet, og giftet seg i 1887, 25 år gammel, med Inger Rasmusdat-

Kart med løkke D2 innrammet v/Iren N. Pallesen, Stavanger Kommune KBU Geodata.

Familiebilde fra Stavanger-tiden, ca. 1913. Fra venstre: Bjarne, Torger, Anna, Inger og Ingrid Theoline Kommedal. (Bildet eies av Haakon Endreson)

ter fra Øvre Fossmork i Lysefjorden. Torger forpaktet den gang et bruk på Øvre Tjensvoll, g.nr. 25, br.nr. 7, som Erik Eriksen Haaland fra nabogården Håland i Frafjord var eier av. Dette bruket lå i området vest og sør for nåværende Tjensvoll-torget, med våningshus som i dag har adressen Hemmestveitbakken 10. I 1894 fikk han selv skjøte på denne gården, men solgte den allerede fire år senere. I hans tid på Tjensvoll ble de tre første barna i familien født: Thorvald 22. 11. 1888, Karen 06. 09. 1891 og Rasmus 18. 12. 1893.

Etter salget hadde familien forflyttet seg til Egenæs-løkkene. Det fjerde barnet, Thorvald Andreas, kom til verden 23. 01. 1898, men bare to uker senere var familien i sorg. Den 08. 02. 1898 døde 10 år gamle Thorvald av lungetuberkulose. Oppkallingen av Thorvald-navnet hadde nok sin grunn: Den første Thorvald hadde vært syk og svakelig lenge, og man ante at han ikke ville overleve. I den kommunale folketellingen for Stavanger det året finner vi Torger, konen Inger og tre gjenlevende barn på *Egenæs 67*, et område «ved Rønneberg» i nærheten av nåværende bispebolig ved Eiganesveien. Tunet var ved dagens Bjørnøygata 20. Torger fødte 4 kyr dette året og har sannsynligvis forpaktet stykket.

Det var trolig det påfølgende året, i 1899, at Torger kjøpte *Egenæs 74*, løkke D2. Den tidligere eieren, Elling T. Riske, har fått påført i panteproto-kollen, datert 17. 04. 1901, at han for *noen år siden* solgte sin jordeiendom, løkke D2 på Egenæs med påstående husbygninger, til Torger Kommedal for en kjøpesum av kr 31.500. I løpet av de ca. 20 årene Torger drev gård på dette området, kom det forøkelser i barneflokkene: Anna ble født 19.08.1901, Bjarne 15.05.1903 og Ingrid Theoline 30.05.1907. Kirkebøkene opplyser ellers at Karen ble konfirmert i Stavanger domkirke i 1906,

Rasmus i 1909, Thorvald Andreas i 1912 og Anna i 1917, som den siste før de forlot byen.

*Thorvald Andreas.
Bildet tatt på
1960-tallet. Foto:
Gerd Hov*

Av en kommunal folketelling i 1916 ser vi at Torger eier 1 hest og 7 kyr på gården sin. Dette året er Rasmus - 23 år - oppført som gårdsarbeider og Thorvald Andreas - 18 år - er landbruksskoleelev. I byens adressebok for året 1918 nevnes Karen som syerske, men da en ny adressebok forelå i august 1919, har familien forlatt Stavanger. I begynnelsen av dette året var familien på ny blitt rammet av sorg. Kirkeboken opplyser at Karen Kommedal, «husbe-

styrerinde», døde 12. januar av lungebetennelse. Hun ble jordfestet på felt H, noen få hundre meter fra hjemmet sitt. De to eldste i Ingers og Torgers barneflokk var nå døde. Eiganes gravlund som hadde blitt innviet i februar 1910, ekspanderte stadig vestover; det var bare et spørsmål om tid før deler av gårdsbruket ville bli innlemmet i gravlundene.

Innledningsvis ble det nevnt at Torger allerede i 1917 hadde solgt eiendommen sin, et salg som ble tinglyst 05. 04. 1919, og som innbrakte familien kr 105.000 - et meget betydelig beløp den gangen. Interessant er det også å registrere at han faktisk året før, i 1916, hadde fått skjøte på Furu gård, g.nr. 21, br.nr. 6 og 9 i Bærum, likevel ikke i eget navn, men på sønnene Rasmus og Torvald. Kjøpesummen her var betydelig lavere, kun kr 16.000. Muligens var denne gevinsten noe av grunnen til forflytningen? I alle tilfelle; Torger ble 57 år i 1919 og innså trolig at tiden var inne til å overlate gårdsdriften til sønnene sine. Men etter bare noen få år på Bekkestua overdro Thorvald sin halve part av gården til broren Rasmus for kr 8.000.

Ifølge etterkommerne i dag gikk det ikke mange år før selve gårdsdriften ble redusert; området ble etter hvert lagt ut til bebyggelse. Fire av barna; Rasmus, Thorvald, Anna og Ingrid etablerte seg på tomter som ble utskilt fra Furu gård. Furuveien var allerede etter andre verdenskrig blitt et moderne villastrøk. Der det opprinnelig lå duvende eng og åker mellom mørkegrønn barskog, var det kommet hus etter hus inne i skogholtene. På gårdens tidligere jorder er det senere også kommet store garasjeanlegg.

Gårdbrukeren *Rasmus* ble gift som 51-åring i 1945. Hans kone het Ragnhild Ulrikke Sem (1899-1995). Det var ingen barn i dette ekteskapet. Rasmus døde på Bekkestua 16. 09. 1974 og ble begravet på Haslum gravlund.

Bjarne ble den første i barneflokket som stod til konfirmasjon på Østlandet, i Høvik kirke 07.12.1919. Han ble student i 1922, avla juridisk embetseksamen i 1927 og ble høyesterettsadvokat. Bjarne tok etternavnet Komdahl. Han var gift fire ganger, men hadde ingen egne barn. Bjarne Komdahl døde 31. 05. 1987 og er gravlagt på Vestre gravlund i Oslo.

Thorvald Andreas etablerte seg som byggmester. Han giftet seg 26.12.1926 med Solveig Endreson, født i Kristiansand 11. 03. 1899. Ekteparet fikk tre piker. Den eldste, Kari, født 1927, ble gift med Erling Bugge, men døde bare 31 år gammel i 1958. De to andre pikene er Anne-Lise (Lise), født 1931, gift med Kjell Hexeberg, og Gerd, født 1933, gift med Arne Olav Hov.

Faren, Thorvald, døde 20. 03. 1973 og moren Solveig døde 17.10.1984. De er gravlagt på Haslum gravlund.

Anna ble den som levde lengst i familien. Hun døde 13. 02. 1995, 94 år gammel. Ett års tid etter at familien hadde etablert seg på Bekkestua, ble hun gift med Haakon Endreson (1891-1970) fra Kristiansand. Han var bror til Solveig, Thorvalds kone («søskenbytte»). Paret fikk tre barn: Bjørn var født 20.01.1922, og døde i Stavanger 12.11.1998. Han var skuespiller, oversetter, stifter av Barneteateret og i 10 år teatersjef ved Rogaland Teater.

Barn nr. to er Inger Liv, født 25.11.1925, gift med overlege Ola Rygh (1926-2010). Det tredje er (Tor Jonas) Haakon, født 28.12.1931. Haakon er utdannet sivilingeniør og var bl.a. anleggssjef for Oslo kommunes kontor for park og idrett. Anna og Haakon Endreson er begravet på Haslum gravlund.

Familiens yngste, *Ingrid Theoline*, ble konfirmert i Høvik kirke 14. 05. 1922. Hun ble gift i 1933 med skogsassistent Paul Kiese som døde tidlig, (1902-1945). Barna her

*Torger som
87-åring.
Tegnet av Bjarne
Restan*

er: Sven Erik, født 08. 01. 1935, som har hatt en militær karriere, videre Jo, født 09. 03. 1937, en av grunnleggerne av Geelmuyden.Kiese, Nordens største uavhengige kommunikasjonsbyrå, og Halvor, født 24. 03. 1942, som fortsatt bor ved Furuveien. Ingrid og Paul Kiese er gravlagt på Bryn gravlund, Rykkinn.

Foreldrene, *Inger* og *Torger Kommedal*, er gravlagt på Haslum gravlund. Inger døde 26. 06. 1946, 83 år gammel, mens Torger ble 87 år, døde 19. 05. 1949.

Den kjente tegneren, Bjarne Restan (barnebarn til Torgers eldste søster) besøkte Torger kort tid før han gikk bort. Da hadde ikke den gamle vært ute av huset på et halvt år: «Det e' beinå så e' blitt så skrøpelige, men når det li'e på, så bler det nok ber'e.» Torger pratet lenge med Restan om skyldfolk og kjentfolk, og han fortalte om barndommen inne i Kommedal. Om Tore-Håland -Bjødna-Tore - som han ble kalt etter at en bjørn hadde revet øynene av ham, om skolestyrer Peter Molaug (Våland skole) som skrev så «forvitneleg» om gamle dager i Høgsfjord, og om broren, Bertel, som forfattet en ættesaga om Kommedal helt fra Svartedauens tid. Kort tid etter denne samtalen kommenterte Bjarne Restan: «Vi hadde tenkt å ta en tur til Kommedal, Torger og jeg, det var seksti år siden han hadde vært der. Men så gav han seg ut på en lengre reis – den siste.»

Furu gård, våningshus. I dag Furuveien 14A, 1356 Bekkestua. Foto: Lise Hexeberg.

Foranstående kartlegging av familien fra Fagerhøi, Egenæsløkke D2, som reiste til Furu gård, Bekkestua i Bærum, er egentlig et lite prosjekt som jeg lenge hadde gått «svanger» med. Da Bjørn Endreson kom til Rogaland Teater som skuespiller i 1957, bemerket han i et avisintervju bl.a. at moren, Anna Kommedal, var fra Stavanger. Da så Åshild Helgevold i forrige nummer av Stavangeren hadde en liten korrigering til min korte omtale av teatersjef Endreson på foreningens nettside, til det byhistoriske skiltet på teaterbygningen, gav dette meg den endelige tilskyndelsen til å «rulle opp» denne familien hvor foreldrene og deres barn for lengst er døde. Samtidig var det siste kapitlet i gårdshistorien til løkken på Egenæs.

Etterord

Inger og Torger hadde ni barnebarn, hvorav syv lever; Kari Bugge og Bjørn Endreson er som nevnt gått bort. Jeg har hatt gleden av å ha kontakt og nyttige samtaler med fire av barnebarna: Anne-Lise Hexeberg, Gerd Hov, Haakon Endreson og Jo Kiese. En del bilder ble også sendt meg. Ekstra hyggelig ble det å konstatere at *denne* generasjonen faktisk var fjerne familiemedlemmer ettersom deres tipp-oldefar og min tipp-oldemor i Øvre Fossmork var søsken. Vi er kun 5-menninger, men likevel...!

– «Ikke dokumentert eller sannsynliggjort»..?

Kommentar til en artikkel av Pål Mitsem i Stavangeren.

Av Erling S Kielland

I Stavangeren nr 1 2012 har Pål Mitsem en artikkel med overskriften «Jens Zetlitz» ettermæle. Der dikterprestens siste ti år som prest i Kviteseid i Telemark særlig blir trukket frem frem. Viktig for Mitsem er blant annet å kommentere opplysninger om Zetlitz i Gunnar Skadberg sin bok «*Brødrene Zetlitz fra 2011*», og min artikkel i «Stavangeren» nr. 3 2011 «*Jeg er tilfreds med min Hjord, og jeg troer den med mig.*» Der han mener å kunne påpeke flere faktafeil hos begge forfatterne – også i min tekst. Og flere steder karakteriserer dette som: «*Ikke dokumentert eller sannsynliggjort*». Slike innvendinger må vi som prøver å videreformidle eldre historie selvfølgelig tåle. Det er saklig kritikk. Men når Mitsem til sist komprimerer sin uenighet med linjene som nå følger må det være tillatt med et tilbakesvar.

(Sitat): «*I det hele tatt må man ha lov å undres over at presumtivist fornuftige folk i Stavanger (Jeg bor i Randaberg), uten fnugg av begrunnelse, ikke synes å ha noen sperre for å karakterisere Jens Zetlitz som en alkoholiker, som levde i et ulykkelig ekteskap og døde som et fattiglem*».

Jeg er ikke den rette til å vurdere min egen fornuft. Og påstår ei heller å ha enerett på kunnskapen om Jens Zetlitz liv i Kviteseid. Jeg forholder meg imidlertid til de samme knappe muntlige og skriftlige opplysningene om Jens Zetlitz sitt liv i den lukkede Telemarksbygda på begynnelsen av 1800-tallet som lenge har vært kjent, og er brukt av leg og lærde som har skrevet om ham gjennom årene. Med små forskjeller tegnes det samme bildet av ham, når det gjelder økonomi, det andre ekteskapet og pengeløsheten. La oss se litt nærmere på akkurat disse forholdene.

Økonomien

Først om Jens Zetlitz sin økonomi. At han i perioder av sitt liv hadde vansker med å holde oversikt og kontroll med egne inntekter, utgifter, og ikke minst gjeld, er det liten tvil om. Da han sluttet som prest i Vikedal i 1911 og overtok sitt nye embete i Kviteseid var sistnevnte post stor, og en vesentlig del lån han hadde fått av rikmannen og svogeren Gabriel Schan-

che Kielland i Stavanger gjennom en lang periode helt fra studiedagene i København. Zetlitz var på besøk i Stavanger i 1812, og da har nok Kielland blitt klar over svogerens pengeproblemer. Året etter, i 1813, nullet han hele denne gjelden, og fikk et «ekstatisk» takkebrev tilbake. Jeg antar Pål Mitsem vet at dette var engangs sletting av gammel gjeld frem til Kviteseid perioden. Og ikke lenger. I sitt siste prestegjeld måtte Jens Zetlitz klare seg på egen inntekt og midler, hvor de nå kom fra. Intet skriftlig utsagn vitner på noen senere pengestøtte fra hoffagenten i Stavanger. Dette var en tid da pengeløshet og dyrtid ofte påvirket både landets og innbyggernes inntekter og økonomi, samtidig som napoleonskrigene raste i Europa. Skattetrykket var hårdt for mange. Et nytt skattesystem i 1816 innførte en ny landskatt, øket formueskatt, og ikke minst den såkalte «sølvskatten» som skulle danne grunnfondet til Norges Bank.

Også for Jens Zetlitz betød pengeuroen dårligere utkomme i prestekallet. I et brev til Gabriel S. Kielland i 1819 klager han over skrantende inntekter og skriver bl.a dette (sitat):» *Pengeløsheden er her saadan, at Offer ophører fast ganske – løbende Forretninger ske på Credit og det i et Kald som har Enkepension at udrede og desuden til Presten i Nissedal 64 Spd aarlig – jeg mistenker Overveiyelsen av disse ublide Kaar for min omtalte svekkede Helbred..»*

Men han døde ikke som et «fattiglem», som er Pål Mitsem sin konklusjon etter å ha lest teksten i min artikkel, (Sitat): *«Noen forbedring av økonomien ble det heller ikke i Kviteseid, og pengenøden fulgte ham hele tiden.»*

Hans annet ekteskap

Hans annet giftemål fra 1802 til 1821. Ulykkelig? Ja hva vet vi om det? Jeg forholder meg til at denne kunnskapen i ettertid er blitt bevart i folkeminnene både i Vikedal og senere Kviteseid. Prestenes liv og levnet – også i privat sammenheng ble lagt merke til og fulgt av av almuen i det gamle bondesamfunnet både her og andre steder. Og husket i ettertid. Noe alle som leser de ofte detaljerte prestebiografiene i ulike bygdebøker nok har registrert. Et dårlig fungerende ekteskap for presteparet i Kviteseid er neppe noe unntak, selv om det ikke kom på trykk. Jens Zetlitz biografen Einar Østvedt (1903-1980. Dr.phil. Skolemann og historiker. Forfatter av flere bøker og lokalhistoriske artikler fra Telemark) valgte å beskrive forholdet slik: (Sitat):» *I 1802 giftet Zetlitz seg igjen med generaldatteren Christiane Sophie von Krogh, et ekteskap som nok var standsmessig, men neppe bragte han noe større lykke. I hans diktning spiller hun ingen rolle».*

Jens Zetlitz og alkoholen

Dikterpresten skrev mange drikkeviser som priset gleden av å være sammen med familie og venner i festlig samvær ved dekket bord med god mat og rikelig med vin og spirituosa. Det er rimelig å anta at volumet av og til

«rant over» også hos ham. Uten at han dermed var avhengig av alkoholen. Kanhende skjedde dette når det var fest på prestegården og lyden av sang og begerklang hørtes gjennom vinduene. Pål Mitsem aviser kategorisk at Jens Zetlitz noen gang opptrådte beruset på prekestolen, og hevder at skriftlige opplysninger om dette ikke eksisterer og derfor er usanne vandrehistorier. Jeg vil hevde at når også slike episoder tilknyttet prestens liv og oppførsel også er bevart i folkeminnet i Kviteseid har det nok sin årsak og er ikke tatt ut av løse luften. Ikke minst fordi disse historiene ofte ordrett siterer hvordan presten har ordlagt seg.

For noen år siden deltok jeg på en omvisning i Kviteseid gamle kirke. Der fortalte guiden bl.a denne historien: En tid bodde hans gode venn Ole Bjørnsen på prestegården. Han var ansatt i halv klokkerstilling. En tidlig morgen skulle Jens Zetlitz holde gudstjeneste i en av annekskirkene i prestegjeldet. Men denne morgenen var presten temmelig «animert». Da Bjørnsen omsider hadde fått ham opp på hesten utbrøt han, *«Det er følt å sjå ein full prest !» Med et varmt smil svarte den andre,» Det kan så være. Men det er enda verre å se en halv klokke»!*

Men om Jens Zetlitz en gang imellom tok et glass for mye i kombinasjon med presteoppgavene ble det tilgitt av flertallet av bøndene i Kviteseid. Det betød lite eller ingenting mot deres glede og takknemlighet over å ha en prest som var på talefot med de fleste, og møtte dem med vennlighet. Som forkynnte en mild, overbærende og ikke moralisende kristendom - var et godt og varmt medmenneske, og også viktig - ved en og annen anledning heller ikke var redd for å innrømme og angre sin egen oppførsel etter episoder som kanhende ikke burde skjedd.

Tormod Knudsen Borgegjorde var blant hans beste venner i telemarksbygda. Han skrev dette vakre sørgediktet etter dikterprestens død i 1821.

*Lad Graven kun hans Urne gjemme;
Hans Minde byder Tiden Trods!
Og aldrig, aldrig kan vi glemme
Den Tid, han levede blant os!
Thi i hvad Kreds han sig befandt,
Han alle Godes Hjerter vandt.*

Til hans eftermæle hører også de linjene jeg her har skrevet og mener er et nødvendig tillegg til artikkelen fra Pål Mitsem. Som i rettferdighetens navn heller ikke var fri for «udokumenterte påstander».

Litteratur:

- Aanund Olsnes . Kviteseid Bygdesoge b.111. Kultursoga. Kviteseid
Kommune. 1987
- Axel Kielland. Familien Kielland med dens kognatiske ascendants.
Christania 1897.
- Einar Østvedt. Dikterpresten Jens Zetlitz i Kviteseid. Telemark mållag.
Årbok 1969.
- Erling S.Kielland. Artikkel i Stavangeren nr. 3. 2011.
- Pål Mitsem. Artikkel i Stavangeren nr 1. 2012.

Med dette setter redaksjonen strek for denne interessante debatten.

Medlemmer i Byhistorisk forening Stavanger 2012

Abrahamsen, Olav	Boyall, John og Rosie	Erland, Magne	Grøntvedt, Diana
Adriansen, Kristin Kavli	Brekke, Kirsten og Trygve	Eskeland, Brit	Grosvik, Ingvild og Kjell
Ager-Hanssen, Bjørg	Brekklund, Paul Fridtjov	Espedal, Aslaug og Ingvald	Gudbrandsen, Hroar
Andersen, Bjørn	Bringsjord, Finn	Ferdinandsen, Jan	Guide Companiet,
Andersen, Eivind	Bru, Per Reidar	Fiskå, Brit og Rolf	Gulliksen, Karsten
Andersen, Sidsel	Bruset, Tone og Olav	Fiskå, Hildegunn C/O	Haaland, Arvid
Ankerheim, Brynjulf og Marit Nygaard	Buckle, Ingeborg	Fjeld, Carolyn	Haaland, Brith og Christoffer
Aske, Magnor	Bull-Njaa, Anne-Marie	Fjelli, Unn	Haaland, Per Terje
Askeland, Anne Marie og Richard	Burmeister, Liv	Fjermestad, Bjarne	Haaland, Kåre
Austbø, Anne Tove	Byberg, Liv Slettemoen	Fjermestad, Liv	Haarr, Sara Marie
Bache, Bjørn	Bærheim, Morten og Bente	Flokenes, Kåre	Haave, Rigmor
Bakkane, Reidun	Børresen, Thora	Foldnes, Anne Berit	Haavik, Kjell
Bang-Andersen, Ellen	Carr, Brit Mari	Folkestad, Randi	Haga, Reidar
Hagelsteen og Sveinung	Christiansen, Hans Christian	Forgaard, Per S.	Hagemann, Fredrik
Barstad, Tone Tjensvold	Christiansen, Jan	Foss, Per Olav	Hagum, Bodil
Barstad, Inger Katrine	Daasvand, Tone	Fossan, Bjørn	Hammarbeck, Linda
Barstad, Albert	Dagsland, Dagrunn og Ingvar	Fossan, Trygve	Hamre, Espen
Barstad, Berit	Dahl, Marianne og Øyvind	Fossheim, Anne Marit	Hamre, Sigurd D.
Bastiansen, Hard Olav	Dahl	Frafjord, Erlend	Hamre, Harald
Berentsen, Egil Krag	Dahl, Espen	Frafjord, Kristine	Hanasand, Hans Barka og Kristine
Berg, Anne Marie Flatheim og Nils Petter	Dahle, Else Å. og Ole K.	Frafjord, Reidar	Hansen, Bjørg Mossige
Berg, Ingeborg og Olav	Dahle, Margit	Frantzen, Berit	Hansen, Britt Sætre
Berg, Marianne Gjeffe og Jan Fredrik	Dambo, Erik	Fredriksen, Familien Jan F	Hansen, Hild Sørby og Fredrik
Berge, Leif Jan	Darby, Wenche	Fredriksen, Kari	Hansen, Signe
Berge Ims, Anne Berit	Dimmen, Petter	Fuglesten, Aina Irene og Dagfinn	Hanssen, Per Olav
Bergesen, Bitten	Dirdal, Bjørn	Fuhr, Odd Bjørn	Hauge, Arne C J
Bergesen, Helge Ole	Drange, Tore	Furustøl, Ruth	Hauge, Harald
Bergh, Einar	Dybvig, Svend	Førland, Jostein	Hauge, Per
Berk, Kirsten	Egeland, Kjølve Eivind	Førland Gjøsø, Tonny Kristine	Hauge, Tor Harald
Mindestrømmen	Egeli, Hilmar	Førsund, Gøril og Kjell-Egil	Haver, Ragnar
Bethuelsen, Sigve	Eia, Svein	Garstad, Anne Marie	Haver, Reidun
Birkedal, Magnar	Eide, Hans	Gilje, Reidun Marie	Havik, Per
Bjelland, Sigrun	Eielsen, Else With og Lars	Gitmark, Per Morten Pettersen	Hebnes, Toralf Villy
Bjerga, John Sigmund	Eikeberg, Håkon	Gjerde, Jan	Heggheim, Anne Marie og Rolf
Bjoland Jr, Svein	Eiken, Nina	Gjerde, Kristin Øye og Thor	Helgevold, Grete
Bjordan, Elisabeth	Eikill, Edvard	Gjerstad, Karl Olav	Helgevold, Åshild
Bjørkelund, Bjørg og Henry	Ekeland, Fred	Gjesteland, Torstein	Helgø, Egil Ingvar
Bjørn Kielland Aarre, Trond Nyman Aarre	Ellefsen, Pål Meier	Gram, Åshild og Per	Helgø, Jan
Bjørntvedt, Helene	Ellingsen, Astrid	Gramstad, John M.	Helland, Leif H.
Bjørnø, Aase	Endresen, Bernt Emil	Gramstad, Nina	Helliesen, Kari og Knud
Bohne, Fredrik	Endresen, Harald	Grimnes, Elsa og Per Th	Herabakke, Olav
Borgenvik, Norunn	Endresen, Helge J	Grov, Christine Katherine	Herland, Ingrid
	Endresen, Kjell	Grødem, Kari	Hervik, Ingrid
	Erdal, Audun	Grønning, Karen Norem	
	Eriksen, Berith og Egil		

Hess, Leif B.	Jonassen, Unni Margareth	Lind, Torbjørge og Hans	Nessler, Ernst Georg
Hetland , Geir	Jordal Hannah, 635	Henrik	Nessler, Wilhelm Zetlitz
Hidle, Gunn og Arne	Fremont Street	Lindboe, Kaare Inge	Nesvik, Geir Ove
Hilde , Henning	Jølbo, Ove Otterbech	Lippe, Hans Von Der	Nilsen, Magne Arne
Hjertvik, Harald	Jørgensen, Henny Karin	Lodén, Bertram	Nilsen, Odd Steinar
Hocking, Ann	Jøssang, Asta	Lyngstad, Sidsel	Nilssen, Terje Hodne
Hogstad, Jorunn	Jåsund, Elsie	Lærdal , Kirsti M	Nilsson, Edle Pauline og
Hole, Joar	Kaada, Ester Espedal	Løge, Heidi	Kjell Leif
Holm, Per	Kaada, Kristine og Mats	Løhre, Monica Svanteson	Njá, Randi
Holst, Christian W. og	Kaada, Terje Galerie	og Kjell Petter	Noer, Karin
Christine B.	Schwanenwik 43	Løvereide, Rigmor	Nome, Ulf Harald
Holst-Jæger, Vigdis	Kaasen, Oddny	Myklebust og Terje	Nordbø, Hanne Brit
Holte, Terje Mortvedt	Kallelid, Ole	Magnussen, Geir	Norås, Olav
Houeland , Gunnar og Berit	Karlsen, Bjørge	Magnussen, Målfrid	Nybø, Gunnar
Grande	Karlstrøm , John	Malmberg, Åse Marie	Nygaard, John Magnus
Houeland , Tone og Erling	Kauf, Jan Henrik	Marcussen, Jan Terje	Næss , Anders Hildeng
Houeland , Tor Richard	Kielbasiewicz, Alicja	Marnburg, Sigvard	Næss , Hans Christian
Hovda, Tone	Karolina	Medhus, Asgeir	Næss , Hans Eyvind
Hovda , Vigdis	Kielland, Erling K Sømme	Meidell, Jan Erik	Nødland , Lars
Hult, Rolf	Kirkhus, Ann Eli	Melberg, Eldbjørg Vaage	Oftedal, Aud
Hultgren, Stian Wold	Kleven, Jørg	og Ole	Oftedal, Jan
Hunsbeth, Jan	Klovning, Målfrid og Ivar	Meling, Hans-Kristian	Ohaka, Familien Madli
Husebø, Arne Kenneth	Kluge, Thor	Melkeraaen, Terje	Olaussen, Astrid Bakke
Hustoft, Kay	Knivsberg, Johan	Midbø, Finn Otto	Olsen, Elise Marie Mæland
Hustoft, Olle	Knudsen, Jan Saxeide	Middelthø, Trygve	og Steinar
Høigård, Anne	Knutsen, Helge	Middelthø, Thomas	Olsen, Evi
Høivik, Ivar	Knutsen, Konrad B	Mitsem, Pål	Olsen, Torhild Skjelbred
Høyland, Torunn	Kolnes, Gro og Kristian	Moe, Bjørge Tysdal	Omdal, Sven Egil
Høymer, Trine Lise	Kolstad, Marthe og Inger	Moen, Kirsten Sundt og	Ormøy, Torstein
Hågensen, Helge	Kristensen, Rolf	Tønnes Reidar	Osjord, Terese
Håland, Terje Marton	Kristiansen, Tor K.	Moen, Tarjei	Ottesen, Åse
Håland, Anne Wenche	Kristoffersen, Helge	Molland, Familien Camilla	Paulsen, Svein Henrik
Idsoe, Albert	Krogh, Hilde	Brodahl	Pedersen, Halvor
Illstad, Olav	Krogh Lande, Kari	Mong, Conrad og Reidun	Pedersen, Harald Sig.
Jacobsen, Trygve	Kurzynoga, Olga	Monstad, Helge	Pedersen, Jan Viktor
Jarli, Ingunn	Kvalvik, Inge	Mossige, Kåre	Pedersen, Jan Olav
Jensen, Familien Dag	Kvam, Sverre	Mossige, Svein	Pedersen, Jenny Marie
Jensen, Tore	Kverneland, Egil Andreas	Mugaas, Jorunn	Pedersen, Kjetil
Joakimsen , Arne Ø	Ladsten, Thom.	Muis, Eli Osaland	Pedersen Jr, Halvor
Johannesen, Kirsten	Landsnes, Gro	Munthe, Marianne Larsen	Persson, Rolf
Johannesen, Sverre G	Langvik, Kjersti	Myhre, Lars Andreas	Pettersen, Ada Turid
Johannessen, Bernhard	Larsen, Anna-Kristin	Myhre, Marit	Pettersen, Egil Ansgar
Johannessen, Bjørn	Larsen, Svein Egil	Myhre, Morten	Pettersen, Erling J.
Johannessen, Else Marie	Larsen , Berit Lea og Rune	Myrland, Nicolai	Pettersen, Gunvor
Johannessen, Kristoffer	Larsen , Mette Fjermestad	Mæland, Gerd Lovise	Pettersen, Henning Roland
Buchholz	og Thore	Mæland, Per Marthon	Pettersen, Elise Johanne
Johansen, Tove Juliane	Lavold, Gro	Møkster, Karin	Ramsland, Per
Johnsen, Bodil Wold og Atle	Lerang, Geir Inge	Mønnich, May Årsvold	Randulff, Thomas Peter
Johnsen, John Gunnar	Leversen, Axel H	Nerland, Brit	Ranges, Oddrun Strand
Johnsen, Svein A.	Lexow, Karin	Nes, Leiv	og Kjell
Jonassen, Terje	Lie, Nina	Ness, Arild	Rasmussen, Erik

Rasmussen, Trond Gisle	Sjøbu, Ane	Svanteson, Solveig og Thomas	Vinje, Ingeborg
Rasmussen, Åse	Sjøbu, Liv	Svela, Inger og Egil	Våland Skole,
Ravn, Unni Tou	Skaar, Odd Magnar	Sværen, Sveinung M	Waldow, Rolf A.
Ree-Pedersen, Tor Erik	Skadberg, Gunnar A	Sægrov, Ellen Ingeborg	Walvik, Kåre R.
Remseth, Gunn Irene	Skadberg, Rune	Sæland, Åshild	Wardenær, Odd Petter
Renberg, Elisabeth	Skavland, Paul	Søndenå, Bjørn	Warland, Thore
Revheim, Egil I.	Skibeli, Kari	Søndenå, Odd og Anne	Wathne, Egil
Revheim, Øystein	Skjerpe, Hogne	Søraas, Bjørn	Wathne, Nina og Leif A.l.
Revheim, Øyvind Michael	Skjerve, Astri Gunvor	Sørensen, Elisabeth B.	Wathne og Leif H., Åse
Riise, Hans Eivind	Skjong, Synnøve	Sørensen, Inge Marie	Waula, Jørg Erik
Risa, Ingunn og Olive	Skjæveland , Einar	Sørås, Helge	Ween, Marit Mørch og Hallvard
Riska, Berit Tengesdal	Skogen , Linda Bogen og Rune	Søyland, Karl-Jan	Ween, Åse og Leif
Roaldsø, Svein	Skogstø, Mia Anda og Helge	Tan, Brith	Weltzien, Karina
Roalkvam, Gunnar	Skretting, Liv M.	Tesdal, Else Marie	Werner, Sigrid C.
Roalsø, Frode	Slethei, Siri og Leif Inge	Thorsen, Venke Helene	Wigen, Helga Marie
Roan , Ragnvald	Sletten, Marion	Thorsnes, Tove	Wigestrand, Øyvind
Romsøe, Terje	Soland, Jostein	Titlestad, Torggrim	Wiig, Helge Emil
Ronold, Kåre Audun	Solem, Arvid	Tjønneland, Kåre A.	Wohl, Hanne
Ropeid, Tor Jan	Solheim, Brenda og Per Jarle	Tjøstheim, Elin	Wold, Eli og Henrik
Rosnes, Anne Margrete og Sigmund	Songe-Møller, Anna Egaas	Tollefsen, Tone	Wæhler, Jane Ness og Torstein
Rosnes, Jan Thomas	Stang, Mona	Torgriksen, Berit	Yttri, Håkon
Rud, Aksel	Stangeland, Harvig	Torkelsen, Per Inge	Øgreid, Odd
Rugland , Eli og Jan Gunnar	Stangeland, Rune	Torkildsen, Helene M	Ørn, Per og Synnøve
Rygh, Arvid	Stangeland, Turid og Eyvinn	Torpe, Siggeir	Østbø, Rolf
Rødstøl, Ove	Stavanger Byarkiv,	Torstensen, Nordal	Østebø, Synnøve
Sagaard, Bjørg	Stavanger Klima As, V/ Øystein Frafjord	Torstrup, Karsten O.	Østerhaug, Reidar Scott
Salomonsen , Britt Mork	Stavanger Museum,	Tuster, Kristian S.	Øverland , Sigrun
Huseth og Ivar	Stavnem, Olav og Theresa	Tvedt, Eivind	Øvernes Vadla, Anne-Lise
Salte, Oddbjørn	Steen , Per Øyvind	Tvedt, Åge Nic.	Øvregaard, Henrik
Salte, Runar	Steffensen, Gisle	Tvetene, Henning	Øxnevad, Anne
Samlingsavdelingen,	Stensen, Rita	Tønnesen, Harald	Øxnevad, Christian N.
Universitetsbibl. I	Stensland, Janne	Tønnesen, Astrid Johanne	Øye, Lars T.
Stavanger	Stenstrøm, Inger	Uhlving, Anne Hylland og Sverre	Aadnesen, Bjarne
Samuelsen, Bjørn	Stephansen, Elisabet og Henning M.	Ullenæs, Kjell	Aagesen, Una Marlene
Sande, Knut	Storholm, Grete	Urdal, Grete	Haugsgjerd
Sanstøl, Einar	Sund, Bodil	Ursin-Smith, Kirsten og Kjell	Aamlid, Helge
Schiøtz, Eli	Sund, Kari T.v. og Lars	Vareberg, Eli og Terje	Aanestad, Lise-Lotte A.
Sejersted, Unni Monsen	Sundby, Liv Frøydis	Vass , Berit Gausel	Aarek, Lillian og Hans Eirik
Sekse, Tor	Sunde, Kjell, Anna, Anette W.	Vasstveit, Liv Kari	Aareskjold, Otto
Seldal, Aage	Sundli, Elisabeth	Vatne, Helge	Aarre, Thorleif Kielland
Seldal, Astrid og Aage K.	Sunnanå, Sigmund	Veen, Oddvar Inge	Aasberg, Helene
Self, John Charles Self	Susort, Holger	Veen, Tone og Tor Dagfinn	Aase, Gunnar
Selvig, Anne-Marie og Leiv Inge	Svanes, Tone	Vestbø, Jorunn Strand	Aasland, John A.
Sikveland, Marianne	Svanteson, Frank Gunnar	Vihovde, Karl	
Simonsen, Aslaug og Rolf		Vik, Inger-Sigrun Slagstad	
Sirevaag, Ana Maria og Asle			

PROGRAM FOR BYHISTORISK FORENING STAVANGER 2012

www.byhistoriskforening.org

Onsdag 15. februar (års møte)

Foredrag av Hild Sørby med tittel:

«Gammel og ny boligbebyggelse i Stavanger»

Sted: Arkeologisk Museum. Kl. 19.00

Onsdag 28. mars

Foredrag av Frode Sæland med tittel:

«Familien Becker og jødene i Rogaland»

Sted: Arkeologisk Museum. Kl. 19.00

Onsdag 25. april

Foredrag av John Bjerga med tittel:

«Møbelkunst i Stavanger»

Sted: Arkeologisk Museum. Kl. 19.00

Onsdag 30. mai

Byvandring med Steinar Olsen som guide

«Fra Paradis til Midjord via Godalen»

Sted: Ved Theodor Dahls byste, Pølsesvingen. Kl. 19.00

Onsdag 29. august

Byvandring/omvisning med Lau Albrektsen som guide

«Stavanger domkirke»

Sted: Utenfor domkirken. Kl. 19.00

Onsdag 26. september

Foredrag av Hanne Windsholt med tittel:

«Byen i billedkunsten»

Sted: Arkeologisk Museum. Kl. 19.00

Onsdag 31. oktober

Foredrag av Gunnar Roalkvam med tittel:

«Lars H. Lende, ikke bare en byoriginal»

Sted: Arkeologisk Museum. Kl. 19.00

Onsdag 28. november

Foredrag av Øystein J. Jansen med tittel:

«Steinbyen Stavanger – fins den?»

Sted: Arkeologisk Museum. Kl. 19.00

Returadresse: Byhistorisk Forening, Postboks 351, 4001 Stavanger

Styret i Byhistorisk Forening 2012

Harald Sig. Pedersen

Krysantemumhagen 41, 4022 Stavanger
Tlf.: 52 98 57 57 / 908 28 467
E-post: pede7@online.no
pedersen@marstad.net

Hans Eyvind Næss

Eiganesvegen 56, 4009 Stavanger
Tlf.: 51 52 91 34
E-post: hans_e_naess@yahoo.no

Elsa Grimnes

Torfæusgaten 56, 4009 Stavanger
Tlf.: 51 52 02 29
E-post: Elsa.grimnes@lyse.net

Petter Løhre

Blomsterveien 1, 4022 Stavanger
Tlf.: 97 00 31 27
E-post: Petter.lohre@lyse.net

Frederik Hansen

Eiganesveien 174, 4009 Stavanger
Tlf.: 51 52 63 82
E-post: frederik@fredhans.no

Bente Madsen Bærheim

Badehusgt. 43, 4014 Stavanger
Tlf.: 97 17 67 10
E-post: bente@baerheim.org

Kirsti Lærdal

Abelstrappa 10, 4012 Stavanger
Tlf.: 93 44 02 04
E-post: kirsti.m.lardal@uis.no
kirsti.laerdal@gmail.com

Anne Tove Austbø

Tostenkroken 11, 4085 Hundvåg
Tlf.: 926 64 860
E-post: anne.tove.austboe@museumstavanger.no

Henning Hilde

Frøsholmveien 33, 4056 Tananger
Tlf.: 908 74 492
E-post: henning.hilde@fabricom.no

Sveinung Bang-Andersen

Mor Åses vei 25, 4019 Stavanger
Tlf.: 51 87 04 05
E-post: Sveinung.Bang-Andersen@uis.no

I redaksjonen: Anne Tove Austbø (redaksjonssekretær), Sveinung Bang-Andersen, Bente Madsen Bærheim, Kjell Petter Løhre og Harald Sig. Pedersen (ansvarlig redaktør)

www.byhistoriskforening.org

OMEGA TRYKK – STAVANGER

